

Izdavač:

NALED

ANALIZA

EFEKTI EKONOMSKIH MERA ZA UBLAŽAVANJE NEGATIVNIH POSLEDICA COVID-19 NA PRIVREDU

Autorski tim:

Institut za razvoj i inovacije

Recezeni/kinje:

Irena Đorđević
Milica Anđelković Đoković

Stručni recenzent

Dušan Vujović
Naučno veće NALED-a

Kvantitativno istraživanje:

Smart Plus research

CENTAR
SAVREMENE
POLITIKE
EU-RS THINK TANK

EFEKTI EKONOMSKIH MERA ZA UBLAŽAVANJE NEGATIVNIH POSLEDICA COVID-19 NA PRIVREDU

Petogodišnji pozitivni ekonomski trendovi naglo su prekinuti u 2020. godini izbijanjem globalne zdravstvene i ekonomske krize izazvane Covid-19 pandemijom. Zahvaljujući merama fiskalne konsolidacije, ekonomski indikatori stanja i performansi privrede u Srbiji su se poboljšali u periodu od 2014. do 2019. godine: eliminisan je fiskalni deficit i ostvaren suficit u periodu 2017-19, ostvaren je pozitivan i sve brži rast BDP-a, smanjeno je učešće javnog duga u BDP-u, ubrzane su javne i privatne investicije i poboljšani indikatori tržišta rada.

Sa pojavom koronavirusa naglo se usporava trgovina i ekonomska aktivnost na globalnom nivou a troškovi zdravstva i drugi rashodi vezani za pandemiju naglo rastu. Srbija se zadužuje da bi mogla da finansira rastuće troškove nastale usled naglog rasta troškova zdravstvenog sistema i pružanja neophodne pomoći privredi kako bi se sanirali negativni efekti zdravstvene krize po privredni sistem zemlje. Procena je da do kraja 2020. godine javni dug nije prešao nivo od 60% BDP-a, a da će pad privredne aktivnosti biti između -1% (Ministarstvo finansija) i -1,5% (MMF). Srbija će godinu završiti sa manjim padom BDP-a u odnosu na zemlje okruženja, čemu su doprineli dobra startna pozicija, specifična struktura privrede i obimni paketi ekonomskih mera pomoći privredi.

Fiskalne i monetarne mere za sprečavanje negativnih ekonomskih efekata pandemije uvedene su u 36 zemalja Evrope i većini zemalja u svetu. To su : 1) mere poreske politike; 2) mere direktnih podsticaja (davanja) iz budžeta i 3) mere za očuvanje likvidnosti. Većina zemalja je kombinovala sve grupe mera, pa tako i Srbija, u kojoj su mere podrške privredi uvedene kroz tri paketa. Prvi paket mera obuhvatao je sve tri navedene grupe pomoći, dok je drugi predstavljao kombinaciju prve dve grupe mera, a treći je podrazumevao samo direktna davanja. Prvi i drugi paket mera mogli su da koriste svi privredni subjekti koji nisu korisnici budžetskih sredstava, dok je treći paket bio sektorski, namenjen hotelima i turističkim agencijama.

U Srbiji, ukupna vrednost paketa mera uvedenih tokom 2020. godine iznosi oko 12,5% BDP-a. Velikim delom mere su bile usmerene na pomoć stanovništvu i privredi. Prvi paket mera je „najskuplji“ imajući u vidu da je obuhvatio najveći deo privrede i veliki broj mera, dok se drugi može posmatrati kao dopuna prvog. Najkorisnije mere iz prvog paketa, prema mišljenju privrednih subjekata, su direktna davanja u vidu isplate tri minimalne neto zarade za sve zaposlene u mikro, malim i srednjim preduzećima i kod preduzetnika i odlaganje plaćanja doprinosa za socijalno osiguranje i poreza na zarade do januara 2021. godine, nakon čega će moći da se plate u 24 jednake mesečne rate. Iz drugog paketa mera, najkorisnija mera je isplata dva puta po 60% minimalne neto zarade. Ove mere su preduzećima olakšale poslovanje, pomogle u isplati plata zaposlenima i rasteretile ih troškova.

Korisnost uvedenih mera potvrdila su i anketirana preduzeća. Dve trećine privrede smatra da je mera direktnih davanja u vidu isplate tri minimalne zarade imala visok doprinos za opstanak njihovog preduzeća. Iako deo stručne javnosti ističe da je prvi paket mera uveden u poslednjem trenutku te da je veliki broj, naročito malih, preduzeća usled nemogućnosti da plaća zarade otpustio većinu svojih radnika, onaj deo privrede koji je koristio mere je ipak zadovoljan kako obimom tako i blagovremenošću mera. Sa druge strane privreda smatra da su mere zaštite od širenja virusa poput rokova u sudskim i upravnim postupcima, visine marži osnovnih životnih namirnica, ograničavanje rada i sl. mogle biti drugačije organizovane tako da olakšaju poslovanje u izmenjenim uslovima.

Za povratak na stari nivo poslovanja biće potrebno do godinu dana, smatra 50% ispitanih preduzeća, dok četvrtina veruje da će biti potrebno više od godinu dana. Smanjenje prihoda usled pandemije neće biti prisutno samo u 2020. godini, već 80% ispitanika očekuje manje prihode u 2021. godini. Takođe, tri četvrtine privrede se nada da će zadržati isti broj zaposlenih u narednoj godini, dok polovina očekuje probleme sa izvršavanjem obaveza.

UVOD

Cilj analize je da prikaže efekte epidemije koronavirusa na privredu Srbije i oceni pakete ekonomskih mera koji su uvedeni kako bi se umanjile negativne posledice pojave virusa na poslovanje preduzeća i privrednu zemlju. Analiza se zasniva na kombinovanju makroekonomskih statističkih podataka i prognoza sa mikroekonomskim podacima o poslovanju privrednih subjekata, koji su dobijeni anketiranjem 253 privredna subjekta.

Srbija nakon 2014. godine počinje ekonomski da se oporavlja od izbijanja Svetske ekonomske krize. Smanjen je javni dug, budžetski deficit, troškovi javnog sektora su stavljeni pod kontrolu, a privredni rast je dostigao 4,5%, uz rast prosečne zarade i smanjenje nezaposlenosti. Projekcije za budućnost su bile dobre, u 2020. godini je planiran rast BDP-a od 4% uz fiskalni deficit od 0,5% BDP-a. Godina je ekonomski počela odlično, ostvareni rezultati u prvom kvartalu su bili bolji od očekivanih. Međutim, u drugom kvartalu dolazi do sunovrata privredne aktivnosti i svi ekonomski indikatori beleže nagli drastičan pad. Srbija, kao ni druge evropske, a ni svetske zemlje, nije bila pripremljena za nadolazeću epidemiju.

Naime, krajem 2019. godine u Kini izbija epidemija virusa SARS-CoV-2, poznatijeg pod nazivom koronavirus. Usled pojave zarazne bolesti, kineske vlasti uvode mere za sprečavanje njenog širenja, dok u ostalim delovima sveta život teče neometano. Svetska zdravstvena organizacija je u januaru proglasila epidemiju za javno zdravstvenu pretnju od međunarodnog značaja, ali ni to nije podstaklo zapadne zemlje da se društveno i ekonomski pripreme za nju.

U Srbiji su u martu zabeleženi prvi slučajevi obolelih od COVID-19 virusa, a nedugo zatim i proglašena vanredna situacija, koja je trajala do maja. U ovom periodu bile su uvedene različite mere poput policijskog časa i ograničavanja kretanja, zabrane rada ugostiteljskih objekata, prodavnica, šoping centara. Sve ovo je ostavilo trag na poslovanje preduzeća, koje je moralo biti organizovano u uslovima velike neizvesnosti, koja je ostala prisutna i nakon relaksacije mera uvedenih kako bi se stanovništvo zaštitilo od zaražavanja koronavirusom.

U cilju ublažavanja negativnih posledica pandemije po privredu zemlje, ali i sprečavanja masovnih otpuštanja radnika, država je donela tri seta mera, odnosno tri paketa podrške privredi. U nastavku analize dajemo pregled efekata uvedenih mera iz ugla privrede, ali i posmatrajući javno dostupne statističke podatke o privrednoj aktivnosti i stanju na tržištu rada.

Analiza je podeljena na pet delova. Prva dva dela daju opšti pregled stanja osnovnih makroekonomskih indikatora u Srbiji pre i nakon pandemije koronavirusom. Treći deo govori o merama ekonomske politike koje su uvedene kako bi se pružila podrška privredi, uz uporednu analizu mera sa zemljama Evropske Unije. U četvrtom delu predstavljen je predstavljeno mirko aspekt pojave virusa COVID-19 na poslovanje preduzeća, stavovi preduzeća o merama i očekivanja za budućnost. Peti deo daje presek identifikovanih problema kako na osnovu analize statističkih podataka, tako i na osnovu obavljenih konsultacija sa privredom.

I KONTEKST – STANJE PRE PANDEMIJE (2015 – 2019)

Period od 2015. do 2019. godine karakteriše poboljšanje performansi privrede koje se ogleda u smanjenju javnog duga i fiskalnog deficita, uz podsticanje privrednog rasta. Krajem 2014. godine Srbija započinje period fiskalne konsolidacije koji je trajao do kraja 2017. godine, a čiji je primarni cilj bilo smanjenje udela javnog duga u bruto domaćem proizvodu i smanjenje fiskalnog deficita, koji su u to vreme iznosili 67,5% i -6,2% BDP-a, respektivno. Već naredne godine započet je trend smanjenja deficita, da bi se 2017. godine ostvario suficit. Udeo javnog duga u BDP-u počeo je da se smanjuje 2017. godine, da bi na kraju 2019. ovaj pokazatelj opao na 52,9%. Mere fiskalne konsolidacije su podstakle privredni rast, te je trend negativnog rasta BDP-a preokrenut 2015. godine. Od 2015. godine do 2019. godine, kumulativni rast BDP-a je bio oko 18%. Najveći godišnji rast BDP-a bio je 2018. godine, kada je ovaj pokazatelj iznosio 4,5%.¹ Najveći doprinos rastu BDP-a daju prerađivačka industrija, čiji je udeo u bruto dodatoj vrednosti oko 30%, koju prate trgovina na veliko i malo, saobraćaj i građevina.²

Oporavak privrede je vidljiv i na tržištu rada, što se oslikalo kroz smanjenje stope nezaposlenosti, ali nije iskorišćen prostor za unapređenje kroz poboljšanje položaja određenih grupa. Stopa nezaposlenosti lica radnog uzrasta (15 – 64 godina) pala je sa 18,2% u 2015. godini na 10,9% u 2019. godini. I dalje je primetna razlika prema polu, gde je veća stopa nezaposlenosti žena nego muškaraca (11,5% prema 10,4%). Takođe, stopa neaktivnosti žena je veća (38% prema 25%), na osnovu čega se može zaključiti da su žene manje prisutne na tržištu rada. Primetan je trend smanjenja udela neaktivnih žena, ali i dalje postoji prostor za dodatno angažovanje i podsticanje žena da aktivnije učestvuju na tržištu rada.

Prosečne zarade su kontinuirano rasle, brže u javnom nego u privatnom sektoru, što je povećalo jaz između javnog i privatnog sektora. Poboljšanje na tržištu rada uticalo je na prosečnu zaradu, koja je imala uzlaznu putanju od 2016. godine. Realan rast neto zarade bio je najveći 2019. godine kada je iznosio 8,5%, kada je prosečna neto zarada u državi dostigla nivo od skoro 55.000 dinara. Rast neto zarade je većim delom posledica rasta plata u javnom sektoru, gde je prosečni godišnji rast u periodu od 2015. do 2019. godine bio 6%, dok je u privatnom sektoru u istom periodu prosečan godišnji rast iznosio 4%. Na kraju 2019. godine plate u javnom sektoru su bile veće za 18% od plata van javnog sektora, te u budućnosti treba biti obazriv kada je u pitanju povećanje zarada u javnom sektoru, kako se ne bi javio efekat istiskivanja privatnog sektora sa tržišta rada. Iako najviše doprinose bruto dodatoj vrednosti, prerađivačka industrija i trgovina na veliko i malo ne nude zaposlenima najveće plate, već najveće plate imaju zaposleni u delatnostima finansija i osiguranja i informisanja i komunikacija.³

Tabela1

Delatnost	Prosečna neto zarada u 2019. godini
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	47.398
Prerađivačka industrija	49.476
Građevinarstvo	49.772
Trgovina na veliko i trgovina na malo, popravka motornih vozila i motocikala	46.177
Saobraćaj i skladištenje	50.359
Usluge smeštaja i ishrane	34.372
Informisanje i komunikacije	97.328
Finansijske delatnosti i delatnost osiguranja	97.032
Umetnost, zabava i rekreacija	45.900

*Izvor: Republički zavod za statistiku

¹ Tabela-1-Osnovno-makroekonomske-indikator-2020; Ministarstvo finansija

² Baza podataka o zaradama za 2019. godinu Republičkog zavoda za statistiku

³ Baza podataka o zaradama za 2019. godinu Republičkog zavoda za statistiku

Srbija tradicionalno više uvozi nego što izvozi, te je prisutan spoljnotrgovinski deficit čija visina varira oko nivoa od 10% do skoro 14% BDP-a. Najvažniji spoljnotrgovinski partner Srbije su zemlje članice EU, koje u ukupnom izvozu roba iz Srbije čine oko 65%. Srbija najviše izvozi u Nemačku i Italiju, dok van EU najviše izvozi u Bosnu i Hercegovinu (8%), Rusiju (5%), Crnu Goru i Severnu Makedoniju (po 4%). Kada je u pitanju uvoz roba, najveći udeo u uvozu uzimaju zemlje EU, koje čine nešto više od 65% ukupnog uvoza. Značajan spoljnotrgovinski partner Srbije su zemlje članice CEFTA-e. Spoljnotrgovinski suficit Srbija je u poslednjih pet godina ostvarila sa zemljama iz okruženja: Bosnom i Hercegovinom, Crnom Gorom, Severnom Makedonijom i Albanijom, ali i sa Slovačkom, Švedskom i Velikom Britanijom. Najveći spoljnotrgovinski deficit u posmatranom periodu je realizovan u trgovini sa Kinom i Rusijom.

O pandemiji Covid-19

COVID-19 se pojavio u Kini krajem 2019. godine, a krajem januara 2020. godine SZO je proglasila javno zdravstvenu pretnju od međunarodnog značaja. Krajem 2019. godine, kineske vlasti objavile su zabrinjavajuće informacije o izbijanju epidemije virusa čiji su simptomi respiratorne tegobe i upala pluća u gradu Vuhanu, provincija Hubei. Početkom januara 2020. godine, Kina počinje da istražuje uzroke zaraze, javljajući Svetskoj zdravstvenoj organizaciji da se virus ne prenosi sa čoveka na čoveka. Kineske vlasti zatvaraju Vuhan, nakon što 20. januara Nacionalna zdravstvena komisija utvrđuje suprotno. Krajem januara SZO proglašava ovu epidemiju za javno zdravstvenu pretnju od međunarodnog značaja (PHEIC). Novootkriveni virus dobio je naziv COVID-19. Iako su postojala brojna nagađanja i tvrdnje o tome gde i kako je zapravo nastao, prihvaćeno je stanovište o životinjskom poreklu virusa.

Nespremnost i kasna reakcija zapadnih zemalja rezultirale su bržim širenjem virusa i većim brojem zaraženih stanovnika nego što je bio slučaj u Kini. Stroge mere koje je uvela Kina (potpuno zatvaranje nekoliko gradova provincije Hubei) zaustavile su širenje virusa unutar zemlje, ali pandemija se velikom brzinom rasplamsavala po svetu. Sezona praznika, proslava i zimovanja, koja sa sobom nosi veliku cirkulaciju turista uz neobaveštenost i neblagovremenu reakciju zemalja širom sveta, doveli su do toga da se virus po svetu raširi brže nego po Kini. Kada su SAD 31. januara donele odluku o zabrani ulaska u zemlju svim licima koja su prethodnih 14 dana provela u Kini, širom sveta bilo je zaraženo gotovo 9.800 ljudi. Kineski turista koji je 14. februara preminuo od posledica novog virusa u Francuskoj bio je prva žrtva nove i neistražene bolesti na tlu Evrope. Zemlje članice EU su 17. marta donele odluku o zabrani ulaska stranim državljanima i uvele su mere poput karantina, zabrane okupljanja, obavezne fizičke distance. Najteže pogođene zemlje EU su Francuska, Italija i Španija, dok su na svetskom nivou najteže pogođeni SAD, Indija i Brazil.⁴

Tabela 2

Zemlja	Broj zaraženih do 7. decembra 2020. godine (<i>milioni stanovnika</i>)
SAD	14,76
Indija	9,67
Brazil	6,6
Francuska	2,43
Italija	1,73
Španija	1,68

*Izvor: <https://www.statista.com/chart/21467/countries-most-covid-19-cases/>

Sredinom marta u Srbiji su počele da se uvode mere čiji je cilj bio usporavanje širenja koronavirusa, a intenzitet je varirao od zabrane kretanja za pojedine grupe stanovnika do uvođenja policijskog časa, da bi se već krajem aprila započelo sa njihovom relaksacijom. Srbija je prvi slučaj koronavirusa zabeležila 6. marta, nakon čega je počela sa preduzimanjem mera poput suspenzije letova ka Italiji (9. mart), otkazivanja svih đlačkih ekskurzija van zemlje i zabrane ulaska u zemlju licima sa ugroženih područja. Već 15. marta u zemlji proglašena je vanredna situacija i uvedene su drastičnije mere: škole, univerziteti i vrtići su zatvoreni i

⁴ <https://www.statista.com/chart/21467/countries-most-covid-19-cases/>

prešlo se na online nastavu, granice su zatvorene, a nekoliko dana kasnije prestali su da rade kafići i restorani, šoping centri i gradski prevoz. Predsednik Srbije doneo je Odluku o upotrebi vojske u civilne svrhe, pre svega za obezbeđivanje javnih objekata i bolnica. Uvedena je zabrana kretanja licima starijim od 65 godina, te zabrana izvoza lekova na 30 dana. Od 20. marta kopneni i vazdušni saobraćaj je obustavljen, osim u slučaju prevoza robe, medicinske opreme, pošte, humanitarne pomoći i spasavanja. Dodatno, Vlada je donela Odluku o uvođenju policijskog časa koji bi trajao preko noći ili tokom vikenda. Dužina policijskog časa je varirala tokom vanredne situacije, a najduži je trajao 84 časa (od 17. do 21. aprila). Sa ublažavanjem mera počelo se krajem aprila, uz postepeno vraćanje putničkog saobraćaja, otvaranje tržnih centara i ugostiteljskih objekata, da bi vanredna situacija bila ukinuta 6. maja. Jedine mere koje su ostale na snazi su zatvorene školske i visokoškolske ustanove. Do ovog datuma, Srbija je imala 9.791 slučaj koronavirusa od kojih 203 smrtna.

II MAKRO ASPEKT PANDEMIJE COVID-19

Procenjuje se da je negativan rast (tj. pad) bruto domaćeg proizvoda u 2020. godini bio manji nego u zemljama iz okruženja kao posledica je dobrih rezultata sa početka godine, rezistentnije strukture privrede i preduzetih ekonomskih mera. Usled epidemije izazvane koronavirusom, procenjuje se da će rast BDP-a u 2020. godini biti negativan. Prema poslednjim procenama Ministarstva finansija realni pad BDP-a će na kraju 2020. godine biti -1%, dok je poslednja procena Međunarodnog monetarnog fonda -1,5%, a Svetske banke da će pad biti -2,5%^{5,6,7}. Zaustavljanje privrednih aktivnosti usled opšteg „lockdown“ – a u drugom kvartalu 2020. rezultiralo je padom kvartalnog BDP-a za 6,3%. Manji procenjeni pad BDP-a u Srbiji u poređenju sa regionom posledica je dobrih rezultata iz prvog kvartala 2020. godine, kada je realni rast BDP-a dostigao 5,2%. Drugi faktor koji doprinosi manjem padu je struktura privrede, koju odlikuje skromno učešće sektora usluga kod kojih je ključan kontakt sa korisnicima, poput uslužnih delatnosti, umetnosti, zabave i rekreacije (oko 2,22% učešće u BDV⁸), a koje su zabeležile najveći pad (32% mg⁹). Takođe, obimni paketi pomoći privredi koje je država obezbedila, osigurali su opstanak privredne aktivnosti na određenom nivou i time doprineli ublažavanju kontrakcije.

Planiran je budžetski deficit od skoro 9% BDP-a, uz održavanje javnog duga ispod 60% BDP-a. Trend pada učešća javnog duga u BDP-u nastavljen je u prvom tromesečju 2020. godine. Međutim, uvođenjem vanredne situacije i naglim porastom troškova zdravstva (dotacije iz budžeta Republičkom fondu za zdravstveno osiguranje su povećane za 100 milijardi dinara, odnosno 440% u odnosu na plan za 2020.), ovaj trend je preokrenut i prema poslednje dostupnim podacima Ministarstva finansija, na kraju trećeg kvartala javni dug je iznosio 57% BDP-a. Deficit je povećan u odnosu na aprilski plan, zbog dodatnih paketa pomoći privredi, rasta javnih investicija i subvencija za Air Serbia.¹⁰

Rast plata u zdravstvu uticao je na rast prosečne zarade, dok su uvedene mere ekonomske pomoći onemogućile otpuštanja radnika, što je odložilo reakciju tržišta rada za 2021. godinu. Na tržištu rada u prvom i drugom kvartalu 2020. godine stopa nezaposlenosti lica starijih od 15 godina je smanjena, dostigla je nivo od 9,7% i 7,3%, respektivno. Međutim, neznatno su smanjene i stope zaposlenosti i aktivnosti, dok je došlo do rasta stope neaktivnosti u drugom kvartalu 2020. godine, koja je u odnosu na prvi kvartal porasla za 4,2%. Zanimljiva kontrakcija na tržištu rada posledica je uvedenih mera ekonomske pomoći koje su podrazumevale kazne za preduzeća koja smanje broj zaposlenih za više od 10% do kraja godine. Stoga, efekti epidemije na tržište rada će biti primetni sa zakašnjenjem, odnosno u 2021. godini. U periodu od januara do avgusta 2020. godine plate su realno porasle 6,2%, što je najvećim delom uzrokovano rastom plata u zdravstvu za 10%.^{11,12,13}

⁵ Tabela 1 – Osnovni – makroekonomski – indikatori - 2020

⁶ <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2021/01/07/Republic-of-Serbia-Fifth-Review-under-the-Policy-Coordination-Instrument-Press-Release-and-49994>

⁷ <https://data.worldbank.org/country/serbia>

⁸ <http://publikacije.stat.gov.rs/G2020/pdf/G20201245.pdf>

⁹ <http://publikacije.stat.gov.rs/G2020/pdf/G20201245.pdf>

¹⁰ <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2021/01/07/Republic-of-Serbia-Fifth-Review-under-the-Policy-Coordination-Instrument-Press-Release-and-49994>

¹¹ Tabela-5-Javni-dug-Republike-Srbije

¹² Baza podataka, Republički zavod za statistiku, <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/2400020107?languageCode=sr-Cyrl>

¹³ <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2021/01/07/Republic-of-Serbia-Fifth-Review-under-the-Policy-Coordination-Instrument-Press-Release-and-49994>

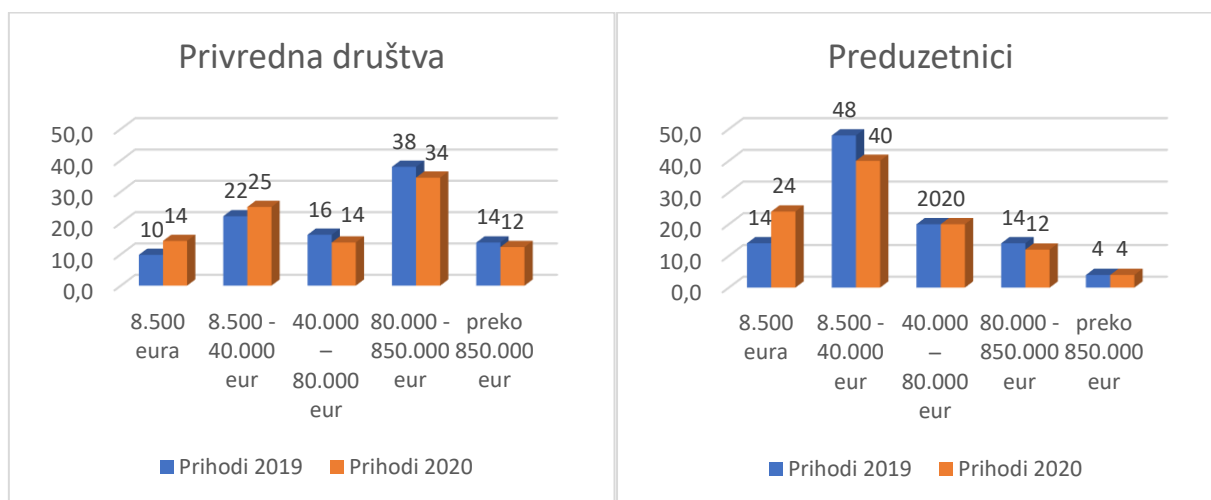
Spoljnotrgovinska razmena je smanjena u prva dva kvartala 2020. godine. Ukupna vrednost izvoza je manja za skoro 9% u odnosu na isti period prethodne godine. Najveći pad izvoza u periodu januar – jun 2020. godine bio je u prerađivačkoj industriji, koja čini ubedljivo najveći deo izvoza (90%). Ipak, nije došlo do pada u svim granama, izvoz je porastao u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu za 10%. Ukupni uvoz je smanjen za skoro 7% u prva dva kvartala u odnosu na isti period 2019. godine. Pad je bio najveći u rudarstvu (18%) i prerađivačkoj industriji (6%). Najznačajniji spoljnotrgovinski partneri Srbije se u prvoj polovini godine nisu promenili, te je najviše robe i dalje izvezeno u Nemačku, Italiju, BiH i Rumuniju, dok je najviše uvezeno iz Nemačke, Kine, Rusije i Italije.¹⁴

IV MIKRO ASPEKT PANDEMIJE COVID-19

Prelivanje na privredu

Epidemija je negativno uticala na nivo prihoda većine privrednih subjekata, a sektor turizma i ugostiteljstva je pretrpeo drastično smanjenje prihoda. Udeo preduzeća koja su ostvarila prihode do 8.500 evra je povećan u 2020. godini u odnosu na prethodnu godinu. Skoro četvrtina preduzetnika će ostvariti prihode manje od 8.500 evra, u odnosu na prethodnu godinu kada je tek 14% imalo prihode ispod ovog nivoa. Udeo privrednih subjekata koji ostvaruju prihode iznad 850.000 evra se nije značajnije promenio između posmatranih godina – što može ukazivati da je kriza više pogodila preduzetnike, mikro, mala i srednja preduzeća u odnosu na velika. Preko 55% preduzeća iz turizma i ugostiteljstva u 2020. godini izjavilo da ostvaruje prihode manje od 80.000 evra, dok je prethodne godine ove prihode imala trećina preduzeća, što pokazuje uticaj pandemije na ovaj sektor. U ostalim delatnostima nije bilo sličnih drastičnih međugodišnjih izmena prihoda.

Ilustracija3

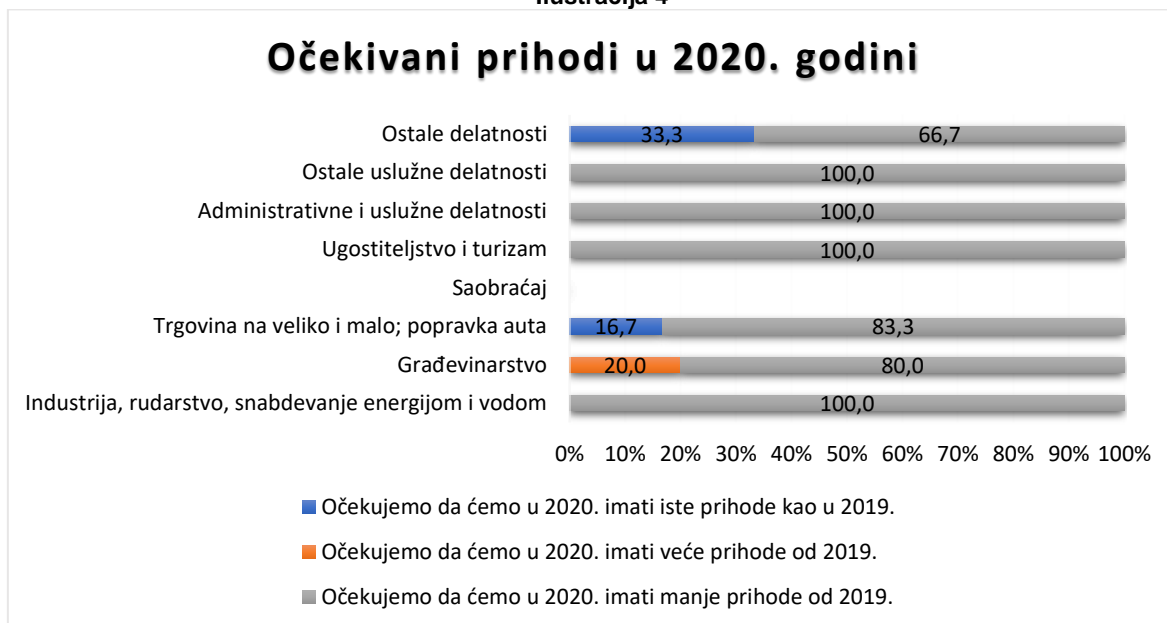

*Izvor: Anкета o uticaju COVID-19 na poslovanje

Većina ispitanih preduzeća (88%) očekuje da će u 2020. godini imati manju realizaciju prihoda nego u prethodnoj godini, dok svako deseto preduzeće očekuje prihode na istom nivou. Zanimljivih 2% preduzeća očekuje rast prihoda i to su dominantno preduzeća koja posluju u sektoru građevinarstva. Sva anketirana preduzeća iz sektora turizma i ugostiteljstva, administrativnih i uslužnih delatnosti očekuju pad prihoda u 2020. godini. Privredna društva su optimističnija od preduzetnika, jer nijedan preduzetnik ne očekuje rast prihoda, dok četvrtina očekuje stagnaciju, dok kod privrednih društava 2% očekuje rast i 7% stagnaciju. Sva ispitana velika i srednja preduzeća očekuju pad prihoda, dok petina malih preduzeća očekuje iste prihode kao u 2019. godini. Mikro preduzeća su pesimističnija, 88% očekuje pad, a 9,5% stagnaciju, dok je ostatak optimističan.

¹⁴ <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20208004.pdf>

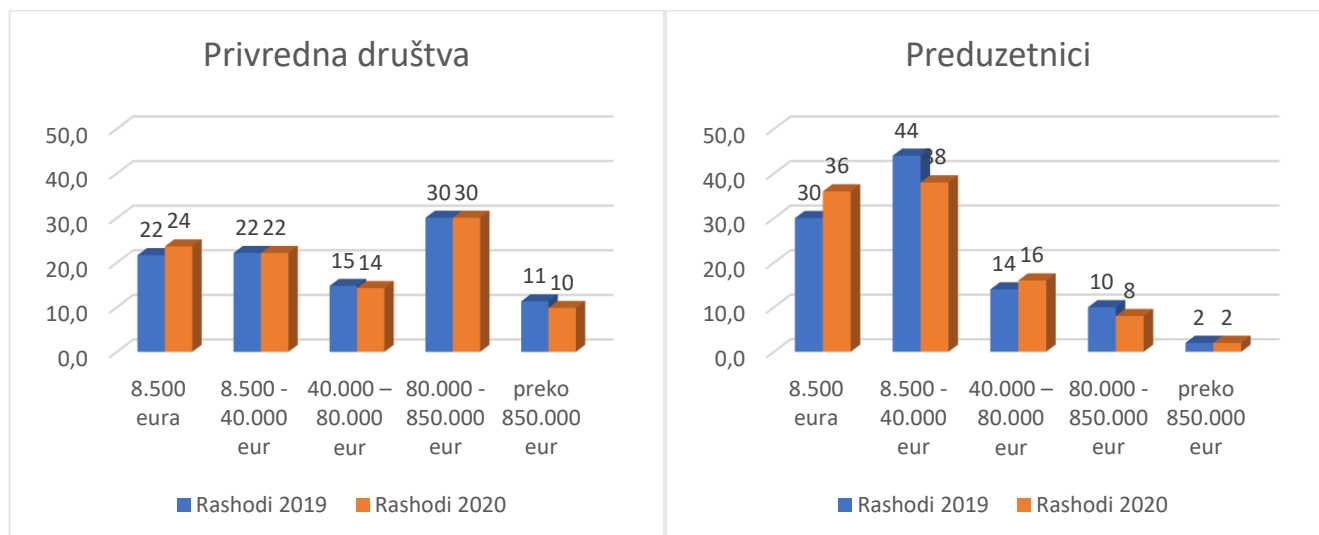
Ilustracija 4

*Izvor: Anketa o uticaju COVID-19 na poslovanje

Visina rashoda se uglavnom nije menjala, iako je tokom jednog dela godine poslovanje skoro bilo zaustavljeno za veliki deo preduzeća. Visina rashoda zavisi od veličine preduzeća i prihoda koje preduzeća ostvaruju. Jedan deo velikih preduzeća uspeo je da smanji rashode do novembra u odnosu na prethodnu godinu, tako da se udeo velikih preduzeća sa rashodima ispod 8.500 evra povećao, dok se smanjio udeo preduzeća koja imaju rashode u intervalu 8.500 – 40.000 evra. Po delatnostima posmatrano, nije došlo do značajnije izmene rashoda, izuzev u turizmu i ugostiteljstvu, gde 44% preduzeća ima rashode do 40.000 evra u odnosu na prošlu godinu kada je duplo manje preduzeća bilo u ovoj rashodnoj kategoriji.

Ilustracija 5

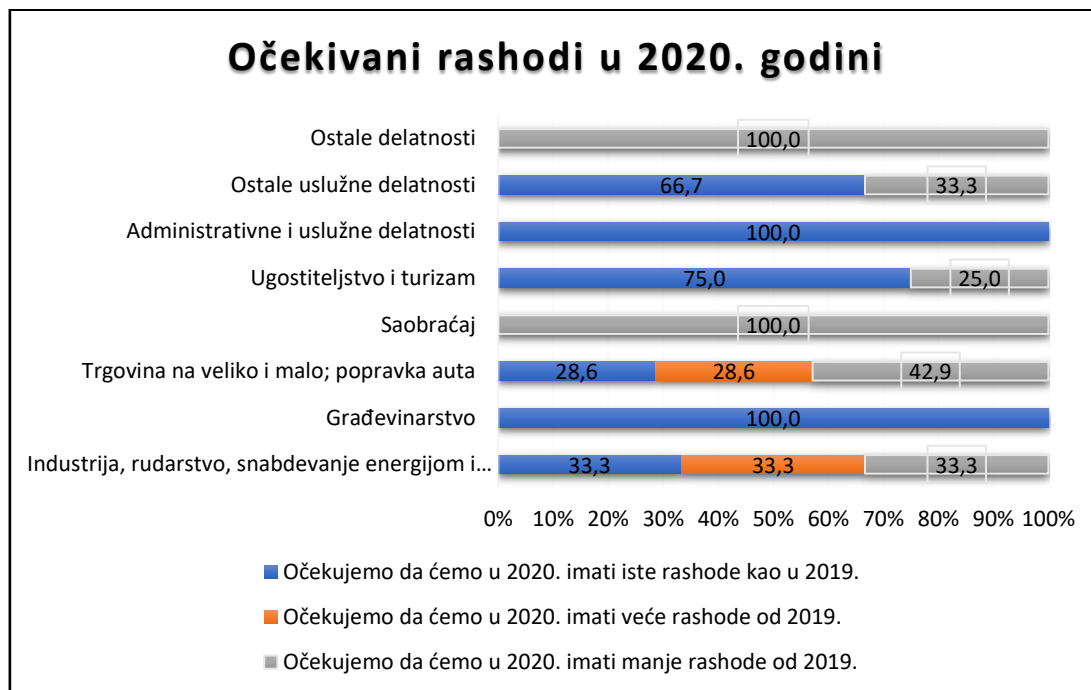

*Izvor: Anketa o uticaju COVID-19 na poslovanje

Skoro 50% preduzeća očekuje da zadrži rashode u 2020. godini na istom nivou kao i prethodne godine, dok 40% očekuje manje rashode, a ostatak se nada stagnaciji. Razlike nema između preduzetnika i privrednih društava kada je u pitanju održanje rashoda na istom nivou, oko polovine ima takva očekivanja. Ostatak preduzetnika je ravnomerno podeljen u očekivanju rasta i pada rashoda. Kod privrednih društava svako deseto preduzeće očekuje rast, a 40% pad. Preduzeća iz sektora saobraćaja jednoglasno očekuju pad rashoda,

dok se u turizmu tek četvrtina nada padu, a ostatak stagnaciji. Veće rashode očekuju u trgovini na veliko i malo i u industriji.

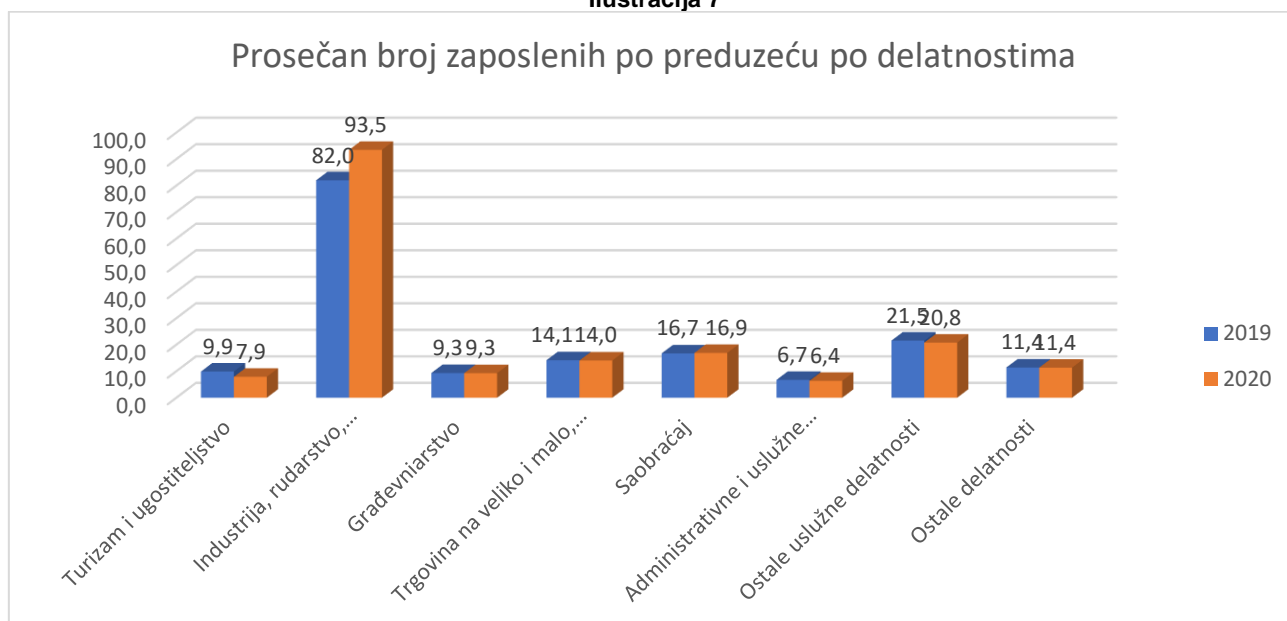
Ilustracija 6

*Izvor: Anketa o uticaju COVID-19 na poslovanje

Prosečan broj zaposlenih po preduzeću se povećao u 2020. godini, s tim da je u delatnostima pogođenim krizom došlo do pada ovog indikatora. U proseku, u preduzećima je u 2019. godini bilo 19 zaposlenih, a 2020. jedan više. Prosečan broj zaposlenih u turizmu i ugostiteljstvu je u 2019. godini bio skoro 10 zaposlenih, dok je u 2020. godini ovaj indikator smanjen za dvoje zaposlenih (odnosno 20%). Osim u turizmu i ugostiteljstvu, prosečan broj zaposlenih se smanjio u administrativnim delatnostima i uslužnim delatnostima za 0,36 i 0,77 zaposlenih, respektivno. Do porasta broja zaposlenih došlo je u industriji, rudarstvu, snabdevanju energijom i vodom i to za 11,5 lica, odnosno za 12% je povećan prosečan broj zaposlenih u 2020. godini u odnosu na prethodnu godinu.

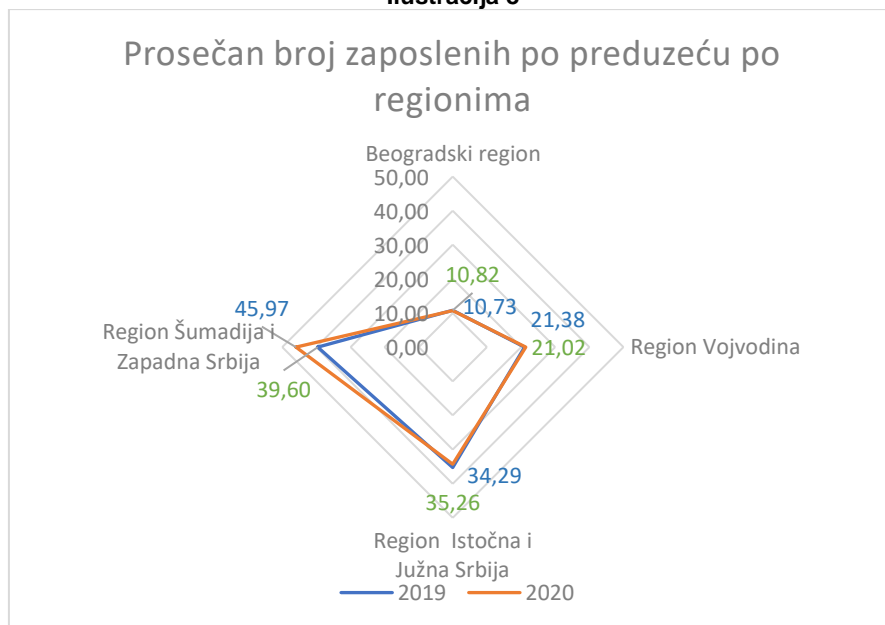
Ilustracija 7

*Izvor: Anketa o uticaju COVID-19 na poslovanje

Posmatrano po regionima, prosečan broj zaposlenih je ostao približno isti u 2020 u odnosu na 2019. godinu u Beogradskom regionu, dok je u Regionu Istočne i Južne Srbije prosečan broj zaposlenih smanjen za jedno lice u 2020. godini. Sa druge strane, u Regionu Vojvodine je povećan za 0,4 lica, a u Regionu Šumadije i Zapadne Srbije za 6,4 zaposlenih.

Ilustracija 8

*Izvor: Anкета o uticaju COVID-19 na poslovanje

Tek 13% preduzeća se nakon krize zadužilo kod poslovnih banaka. Uglavnom su se zaduživala preduzeća iz sektora saobraćaja (30%) i trgovine na veliko i malo (18%). Kod 60% preduzeća je zaduženost u 2020. godini ostala ista kao u prethodnoj godini, kod 8% je opala, a kod trećine je povećana.

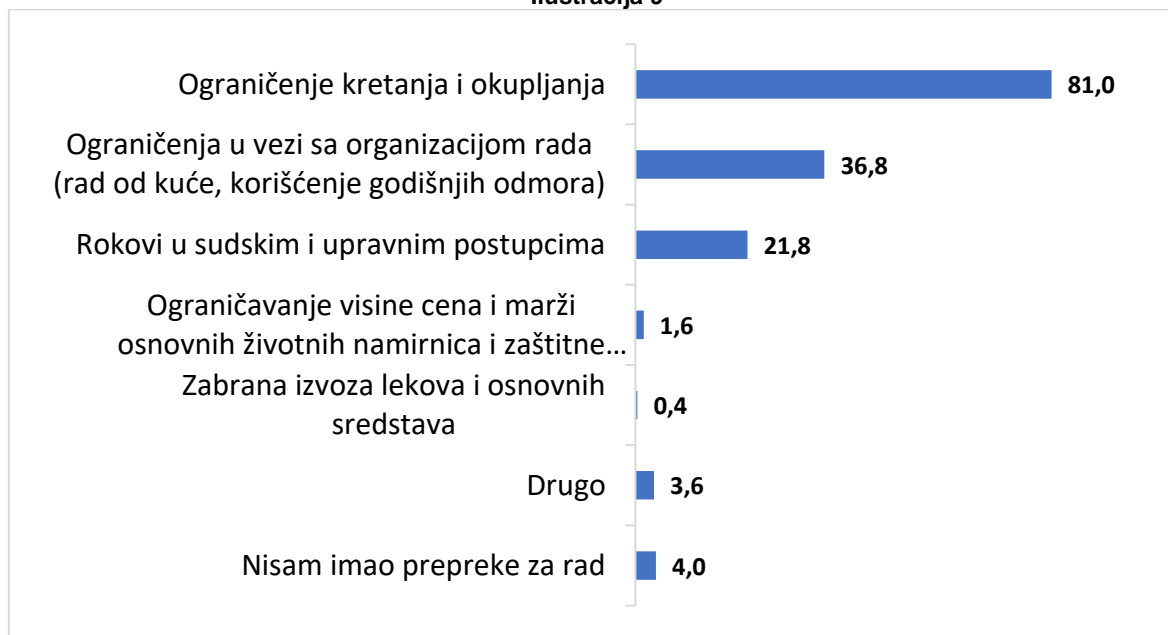
Najveće prepreke u poslovanju iz ugla privrede

Najveći izazov za obavljanje poslovne aktivnosti predstavljale su zabrana kretanja i ograničenja poput rada od kuće i korišćenja godišnjih odmora. Prema istraživanju¹⁵ koje je NALED sproveo u martu 2020. godine, 95% ispitanih predstavnika privatnog, javnog i civilnog sektora (154 ukupno anketirano) očekivalo je da uvođenje vanredne situacije ostavi negativan uticaj na poslovanje u vidu problema sa naplatom potraživanja i likvidnošću, padom tražnje, isplatom zarada, izmirenjem obaveza prema državi i organizacijom rada. Sličan procenat je u decembru potvrdio da su imali određene prepreke u poslovanju tokom posmatranog perioda (96% od ispitanih 253 privredna subjekta)¹⁶. Zabrana kretanja, rad od kuće i korišćenje godišnjih odmora su predstavljala najveću prepreku poslovanju bez obzira na tip preduzeća, delatnost i region u kom se preduzeće nalazi. Problemi iz marta u vidu pada tražnje i problema sa likvidnošću mogu se povezati sa ograničavanjem kretanja. Isplata zarada i izmirenje obaveza prema državi nisu navedeni kao problemi u očuvanju poslovanja, imajući u vidu da je država svojim programima pomoći uspela preduzećima da pomogne da prevaziđu ove izazove.

¹⁵ https://naled.rs/htdocs/Files/04948/COVID-19_Uticaj_na_privredu_i_lokalne_zajednice.pdf

¹⁶ U anketi je bilo moguće odabrati dva odgovora od ponuđenih sedam.

Ilustracija 9

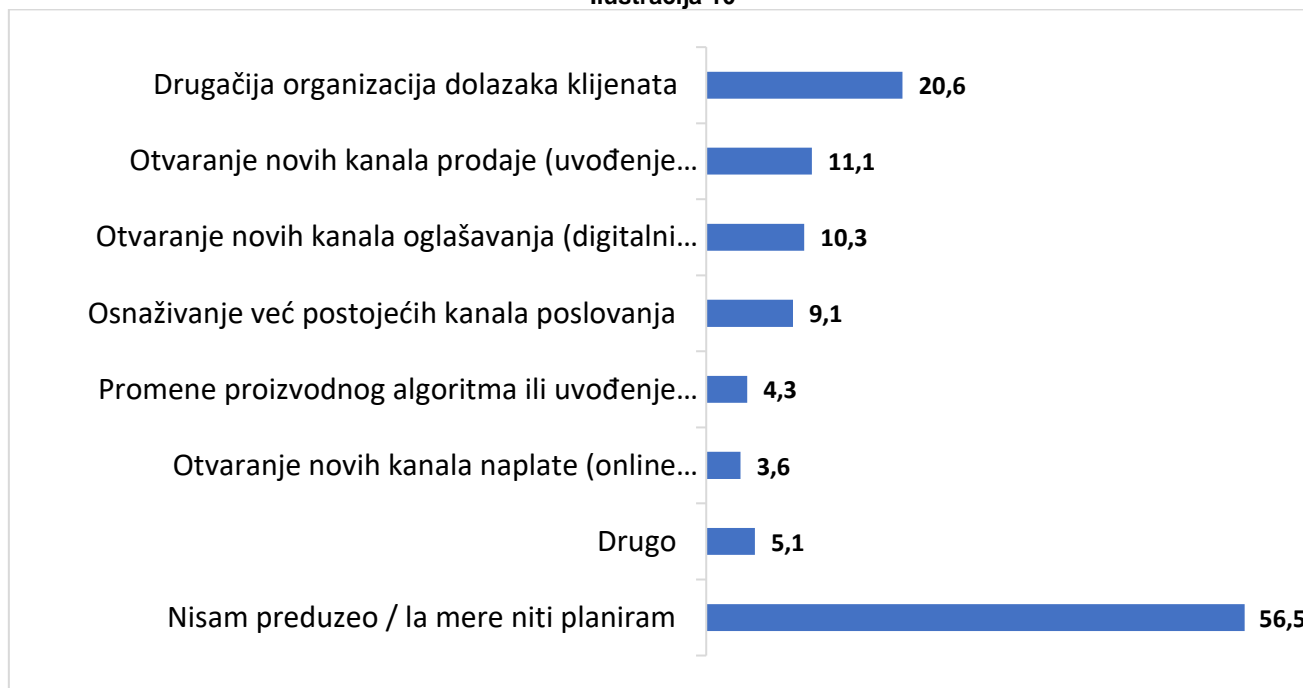

*Izvor: Anketa o uticaju COVID-19 na poslovanje

Stav privrednih subjekata je da su mere zaštite od širenja virusa koje se odnose na administrativne procedure i ograničenje kretanja mogle biti drugačije, kao i da je trebalo uvesti mere koje bi olakšale poslovanje u izmenjenim uslovima. Mere poput rokova u sudskim i upravnim postupcima i ograničavanje visine cena i marži osnovnih životnih namirnica, ograničenje okupljanja i kretanja i organizacije rada su mogle biti drugačije definisane. Međutim, 78% ispitanika nije znalo na koji način bi drugačije bilo moguće definisati navedene mere. Oni koji su imali predlog, on se odnosio na organizovanje gradskog prevoza, redefinisanje plaćanja obaveza kako prema državi (PDV), tako i prema drugim potražiocima (plaćanje kirije i računa).

Od organizacionih promena koje su korišćene, za preduzeća su se kao najkorisnije pokazale promena organizacije dolazaka klijenata (za 34,5% ispitanih preduzeća) i otvaranje novih kanala prodaje – poput uvođenja elektronske trgovine (za 20,9% ispitanih preduzeća). Bez obzira što je koronavirus izmenio poslovno okruženje, pre svega kroz značajan rast neizvesnosti u pogledu budućnosti, kako kratkoročno tako i u srednjem i dugom roku, potom kroz državno uvođenje mera u vidu proglašenja vanrednog stanja, zabrane okupljanja, ograničavanja radnog vremena, zabrane rada vikendom, većina preduzeća niti je preduzela niti planira da preduzme bilo kakve organizacione promene kao odgovor na krizu. Međutim, treba imati su organizacionim promenama kao odgovoru na krizu sklonija velika preduzeća, koja čine manjinu u ovom istraživanju. Preduzeća koja su se opredelila za organizacione izmene, pribegla su promenama organizacije dolazaka klijenata ili su otvorili nove kanale prodaje i oglašavanja. Ove izmene su obezbedile očuvanje zdravlja zaposlenih i klijenata, a online prodaja se pokazala kao jedini način pružanja određenih usluga. Osnaživanje postojećih kanala prodaje je bilo najznačajnije za delatnosti građevinarstva i saobraćaja, dok je uvođenje novih kanala prodaje bilo najznačajnije za trgovinu (na veliko i malo) i ugostitelje.

Ilustracija 10

*Izvor: Anкета o uticaju COVID-19 na poslovanje

Očekivanja za narednu godinu

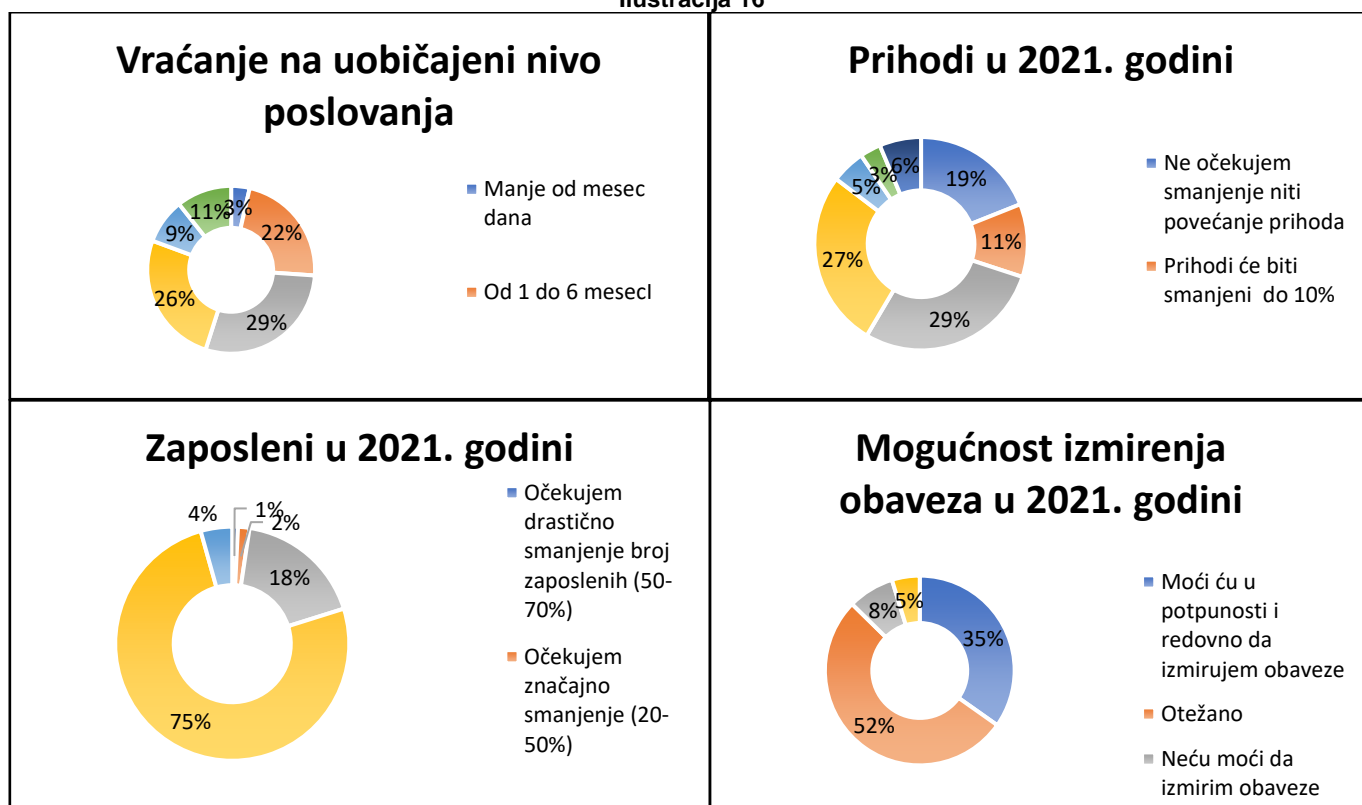
Dominanto očekivanje je da će za povratak na predkrizni nivo poslovanja biti potrebno do godinu dana. Epidemija COVID-19 virusa je sa sobom donela veliku neizvesnost u pogledu budućnosti, što je otežalo organizovanje trenutnog i planiranje budućeg poslovanja. Mišljenja i očekivanja privrednika o trajanju same krize i vremenu potrebnom da se poslovanje vrati na nivo pre krize su različita. Polovina ispitanika očekuje da će biti potrebno do godinu dana, dok je četvrtina uverena da će biti potrebno više od godinu dana za povratak na staro. Jedan deo percipira da se više nikada neće vratiti na stari, uobičajeni nivo poslovanja. Preduzetnici, više nego ostali, očekuju da će im za oporavak biti potrebno više od godinu dana, čak 40% njih. Sa druge strane, oko 55% preduzeća iz oblasti građevinarstva smatra da će im za oporavak biti potrebno do 6 meseci.

Preko 80% preduzeća očekuje da će epidemija ostaviti posledice na nivo prihoda i u 2021. godini, u smislu da će prihodi biti smanjeni. Dve trećine preduzeća očekuje smanjenje prihoda do 50%. U saobraćaju 80% preduzeća očekuje u narednoj godini smanjenje prihoda, a čak 40% percipira prihode manje za 20 do 50%. Slično, dve trećine preduzeća u turizmu očekuje smanjenje prihoda za više od 50%. Izuzev u turizmu, gde nema optimizma u pogledu bliske budućnosti, u svim ostalim delatnostima postoji manji broj preduzeća (prosek 6%) očekuje rast prihoda u narednoj godini.

Preduzeća očekuju da održe nivo zaposlenosti, osim u turizmu i uslužnim delatnostima gde se očekuje značajan pad zaposlenosti. Tri četvrtine preduzeća očekuje da zadrži broj zaposlenih na istom nivou kao i pre krize. Drastično smanjenje broja zaposlenih (preko 50%) očekuje mali broj preduzeća, isključivo iz uslužnih delatnosti. 55% preduzeća iz turizma očekuje smanjenje broja zaposlenih do 50%, dok preostali očekuju da zadrže broj zaposlenih na istom nivou.

Izvršavanje obaveza u narednoj godini može biti izazovno za većinu, a za polovinu preduzeća u turizmu i ugostiteljstvu izuzetno teško. Polovina ispitanih preduzeća smatra da će imati teškoća sa izvršavanjem obaveza, što je razumljivo pošto je jedan deo obaveza po osnovu doprinosa i poreza na zarade prolongiran za narednu godinu, kao i akontacija za porez na dobit za drugi kvartal. Trećina preduzeća ipak očekuje da će bez problema moći da izmiri svoje obaveze. Najveći izazovi po pitanju izmirenja obaveza biće za preduzeća koja posluju u delatnosti turizma i ugostiteljstva, gde 55% preduzeća smatra da u 2021. godini neće biti u mogućnosti da izmiri svoje obaveze.

Ilustracija 16

*Izvor: Anketa o uticaju COVID-19 na poslovanje

III MERE UVEDENE ZA SMANJENJE NEGATIVNIH EFEKATA PANDEMIJE

Mere uvedene u Evropi – uporedna analiza

Evropske zemlje su u cilju pružanja pomoći privredi pogođenoj krizom najčešće koristile kombinacije fiskalnih podsticaja, direktnih podsticaja privatnom sektoru i mera očuvanja likvidnosti. Prema ranije sprovedenim analizama¹⁷, utvrđeno je da se 36 evropskih zemalja opredelilo za fiskalne podsticaje, koji podrazumevaju neki vid odlaganja plaćanja poreza i socijalnih doprinosa. Druga važna mera za koju se samo jedna država manje opredelila je pružanje direktne pomoći privrednim subjektima, dok je desetak zemalja manje odlučilo da uvede mere koje bi omogućile održanje likvidnosti. Nijedna država nije pribegla samo jednoj meri, već su se sve opredelile za kombinaciju dve ili tri navedene mere, s tim da prednjače zemlje koje su kombinovale sve tri navedene mere podrške.

Mere poreske politike su najčešće podrazumevale kombinaciju nekoliko sledećih mera: 1) umanjjenje doprinosa, 2) odlaganje rokova za plaćanje doprinosa, 3) odlaganje plaćanja poreza na dobit i poreza na dohodak, 4) odlaganje rokova za prijavu poreza, 5) umanjivanje akontacija po osnovu poreza na dobit i 6) odlaganje prijave i plaćanja PDV-a. Mogućnost odlaganja prijave i plaćanja PDV-a uvele su Hrvatska, Austrija, Češka, Poljska, Grčka, Kipar, Turska, Nemačka, Danska, Norveška, Švedska, Velika Britanija, Letonija i Malta¹⁸. Za meru umanjjenja poreza i doprinosa su se opredelile Mađarska, Portugal, Bosna i Hercegovina, Finska i Italija.

¹⁷ https://naled.rs/htdocs/Files/05055/COVID-19-Odgovor_Evrope-Uporedna_analiza.pdf

¹⁸ https://naled.rs/htdocs/Files/05055/COVID-19-Odgovor_Evrope-Uporedna_analiza.pdf

Drugu grupu korišćenih mera obuhvataju fiskalna davanja koja su sprovedena u nekoliko oblika: 1) naknade zarada za zaposlene koji rade skraćeno, 2) isplata minimalnih zarada, 3) pomoć radnicima koji su izgubili posao ili 4) subvencije za preduzeća. Poslednja mera se u svom punom obliku najčešće pružala mikro, malim i srednjim preduzećima i preduzetnicima, koji predstavljaju stožer evropske privrede. Samo u EU MSP i preduzetnici čine 99%¹⁹ svih privrednih subjekata, zapošljavaju oko 100 miliona radnika, čine više od polovine evropskog BDP-a, a njihova inovativna rešenja doprinose unapređenju evropske privrede uz vođenje računa o ekologiji i socijalnoj inkluziji, odnosno doprinose realizaciji ključnih evropskih ciljeva. Stoga, postaje jasno zašto je u cilju očuvanja zaposlenosti i privrede, jedna od najvažnijih stavki bila pomoć MSPP – ovima. Ukupno 17 zemalja se opredelilo za davanje subvencija MSPP – ovima, samo u različitim oblicima. Na primer, Nemačka i Velika Britanija su dale direktnu pomoć, dok su se Austrija i Nemačka opredelile da isplate naknadu za radno vreme koje zaposleni nije proveo na poslu usled nedostatka posla. Kada je u pitanju mera isplate minimalnih zarada, države su se odlučivale za različite oblike ovih mera, negde je isplaćivana neto, negde bruto zarada, u nekim državama su targetirani najugroženiji sektori kojima je isplaćivana pomoć, u nekima je cela privreda dobila pomoć.

Mere namenjene preduzećima za očuvanje likvidnosti podrazumevale su mere koje se odnose na olakšano dobijanje kredita i davanje garancija poslovnim bankama od strane države za odobrene kredite privredi. Visina sredstava namenjenih u ove svrhe razlikuje po zemljama. Prema dostupnim podacima, Italija je obezbedila najveća sredstva (oko 19% BDP-a), dok su Holandija i Albanija među najrestriktivnijim sa 0,2% i 0,7% BDP-a, respektivno.

Mere uvedene u Srbiji

Vlada Srbije se opredelila za uvođenje tri paketa mera podrške privredi u borbi protiv krize izazvane COVID-19 virusom ukupne vrednosti 675,9 milijardi dinara. Prvi paket mera je, kao i u većini evropskih zemalja, predstavljao kombinaciju sve tri grupe mera: mera poreske politike, direktnih davanja i mera za održanje likvidnosti privrednih subjekata. Ovaj paket mera je bio najveće vrednosti (608,3 milijarde dinara). Drugi paket mera je, ponovo, bio kombinacija mera, ali ovoga puta dve. Obuhvatio je mere poreske politike i direktna davanja. Ovaj paket mera je bio značajno manjeg obima od prvog (66 milijardi dinara). Treći paket mera je sektorski paket, preciznije, bio je usmeren samo na preduzeća koja posluju u delatnosti turizma, odnosno hotele i turističke agencije. Ovaj paket mera je po svojoj veličini najmanji (1,6 milijardi dinara).

Mera	Kratak opis mere	Obuhvat	Trajanje
Prvi paket			
Odlaganje plaćanja doprinosa i poreza na zarade	Odlaganje plaćanja doprinosa i poreza na tri zarade, uz kasniju obavezu otplate u ratama sa početkom od 2021. godine	Svi privredni subjekti koji se ne nalaze na spisku korisnika javnih sredstava	Tri meseca (mart – maj ili april – jun)
Odlaganje plaćanja akontacija poreza na dobit	Odlaganje plaćanja akontacija poreza na dobit u drugom kvartalu 2020. godine	Svi privredni subjekti koji se ne nalaze na spisku korisnika javnih sredstava	Drugi kvartal
Oslobađanje od obaveze plaćanja PDV-a	Donacije namenjene Ministarstvu zdravlja, RFZO – u ili javnoj zdravstvenoj ustanovi oslobođene su plaćanja PDV-a	Svi donatori dobara i usluga namenjenih Ministarstvu zdravlja, RFZO – u ili zdravstvenoj ustanovi	Za vreme vanrednog stanja
Isplata minimalne neto zarade	Isplata 3 minimalne neto zarade za sve zaposlene kod preduzetnika, u malim, mikro i srednjim preduzećima	Svi privredni subjekti koji se ne nalaze na spisku korisnika javnih sredstava	Tri meseca (mart – maj ili april – jun)

¹⁹ https://ec.europa.eu/growth/smes_en

Isplata 50% minimalne neto zarade	Isplata tri iznosa jednaka polovini minimalne neto zarade za sve zaposlene koji su imali prekid rada u velikim preduzećima	Svi privredni subjekti koji se ne nalaze na spisku korisnika javnih sredstava, a prema fin. izveštajima za 2018. su razvrstani u velika preduzeća	Tri meseca (mart – maj ili april – jun)
Program finansijske podrške privredi	Odobrovanje i isplata kredita za očuvanje likvidnosti i obrtna sredstva pod povoljnijim uslovima kod Fonda za razvoj	Svi privredni subjekti koji se ne nalaze na spisku korisnika javnih sredstava	Do 36 meseci
Garantna šema za podršku privredi	Država obezbeđuje garancije poslovnim bankama za kredite koje odobravaju privredi za očuvanje likvidnosti i obrtna sredstva	Svi privredni subjekti koji se ne nalaze na spisku korisnika javnih sredstava	Do 36 meseci
Ograničenje cena i marži i zabrana izvoza osnovnih proizvoda	Ograničenje cena i marži osnovnih životnih namirnica, zaštitne opreme i sredstava, zabrana izvoza semena, ulja, kvasca, sapuna, deterdženata, asepsola, alkohola,...	Trgovina na veliko i malo, svi učesnici u lancu snabdevanja osnovnim životnim namirnicama i zaštitne opreme	30 dana
Pomeranje rokova za predaju izveštaja	Pomeranje rokova za održavanje redovne sednice skupštine privrednog društva, dostavljanje finansijskih izveštaja, podnošenje prijave za porez na dobit i porez na prihod, važenja licenci	Sva pravna lica	Do 120 dana nakon prestanka vanrednog stanja
Moratorijum na otplatu kredita i finansijskog lizinga	Moratorijum na otplatu kredita i finansijskog lizinga bez obračunavanja zatezne kamate na dospela, a neizmirena potraživanja	Sva pravna i fizička lica	Za vreme vanrednog stanja
Izdavanje HOV	Pojednostavljeno izdavanje dužničkih HOV na teritoriji RS	Sva privredna društva koja donesu odluku o izdavanju dužničkih HOV	Za vreme trajanja vanrednog stanja i 180 dana nakon prestanka
Drugi paket			
Isplata 60% minimalne neto zarade	Isplata dva iznosa u visini 60% minimalne neto zarade za zaposlene kod preduzetnika, u mikro, malim i srednjim preduzećima	Svi privredni subjekti koji se ne nalaze na spisku korisnika javnih sredstava	Avgust i septembar
Isplata 50% minimalne neto zarade	Isplata dva iznosa jednaka polovini minimalne neto zarade za zaposlene koji su imali prekid rada od 15 dana u dva meseca	Svi privredni subjekti koji se ne nalaze na spisku korisnika javnih sredstava, a prema fin. izveštajima za 2018. su razvrstani u velika preduzeća	
Odlaganje plaćanja doprinosa i poreza na zarade	Odlaganje plaćanja doprinosa i poreza na jednu zaradu	Svi privredni subjekti koji se ne nalaze na spisku korisnika javnih sredstava	Avgust 2020. godine
Treći paket			

Subvencije za turističke agencije	Subvencije za licencirane turističke agencije kao podrška u radu	Sve turističke agencije koje imaju licencu i nisu u stečajnom postupku	Bespovratna sredstva
Subvencije za hotele	Subvencije kao podrška u radu hotelske industrije	Hotel koji ima rešenje o kategorizaciji i nalazi se na teritoriji jedne od 68 JLS	Bespovratna sredstva

**Izvor : Uredbe Vlade, Ministarstvo finansija i Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija*

Prvi paket mera

Prvi paket pomoći privredi obuhvatio je nekoliko setova mera koji se mogu grupisati u mere poreske politike, mere direktne pomoći privatnom sektoru, mere za očuvanje likvidnosti i ostale mere poput uvođenja moratorijuma na kredite i finansijski lizing i olakšanog izdavanja dužničkih hartija od vrednosti.

Mere poreske politike i direktnih davanja iz budžeta su najpopularnije mere i one su se odnosile na sve privredne subjekte koji se ne nalaze na Spisku korisnika javnih sredstava koji objavljuje Uprava za trezor Ministarstva finansija. Dakle, obuhvaćena su društva sa ograničenom odgovornošću, preduzetnici (uključujući paušalce i poljoprivrednike), udruženja građana i ogranci i predsedništva stranih pravnih lica.

Odlaganje obaveze plaćanja doprinosa i poreza na zarade se odnosilo na tri meseca, počevši od obaveza za mart, odnosno april, po izboru privrednog subjekta, odnosno preduzetnika. Svi preduzetnici koji su se opredelili za isplatu lične zarade dobili su mogućnost odlaganja plaćanja akontacije poreza na prihod za tri meseca, odnosno oni preduzetnici koji se nisu opredelili za ovu opciju, imali su mogućnost odlaganja plaćanja akontacije poreza i doprinosa na prihod od samostalne delatnosti za tri meseca. Takođe, pravnim licima je data opcija odlaganja plaćanja akontacije poreza na dobit za tri meseca. Plaćanje dospelih obaveza privrednih subjekata po osnovu poreza i doprinosa za socijalno osiguranje moglo je da se odloži tako da se sa njihovim plaćanjem počne u januaru 2021. godine i da se isplata vrši u 24 jednake mesečne rate.

Još jedna mera poreske politike bila je uključena u prvi paket, a odnosila se na **oslobođenje od plaćanja PDV-a na promet roba i usluga koje vrši PDV obveznik prema Ministarstvu zdravlja, Republičkom fondu za zdravstveno osiguranje ili zdravstvenoj ustanovi** koja pripada sistemu javnog zdravlja. Ova mera je bila na snazi tokom vanrednog stanja.

Direktna davanja iz budžeta podrazumevala su isplatu tri minimalne mesečne neto zarade za sve zaposlene kod privrednih subjekata. Pravo na isplatu tri minimalne neto zarade imali su svi privredni subjekti koji su razvrstani u grupu mikro, malih i srednjih preduzeća, kao i preduzetnici, dok su privredni subjekti koji su razvrstani u grupu velikih preduzeća dobijali 50% neto minimalne zarade po svakom zaposlenom koji je privremeno udaljen sa posla. Za zaposlene sa punim radnim vremenom predviđen je puni iznos minimalne zarade, dok je za zaposlene sa nepunim radnim vremenom predviđen iznos zarade srazmeran procentu njihovog angažovanja u privrednom subjektu, odnosno kod preduzetnika. Svi privredni subjekti su mogli da se opredele da li će pomoć dobiti u maksimalnom iznosu za tri meseca ili u manjem iznosu, za dva meseca ili mesec.

Prava na korišćenje navedenih mera sa sobom su nosila ograničenja u vezi sa brojem zaposlenih i isplatom dividendi, za čije nepoštovanje su propisane kazne. Pravo na korišćenje mera imali su svi privredni subjekti koji od dana proglašenja vanrednog stanja nisu smanjili broj zaposlenih za više od 10% ukupnog broja zaposlenih u privrednom subjektu. U smanjenje broja zaposlenih nisu računati zaposleni koji su bili angažovani na određeno vreme ili po osnovu nekog drugog oblika zaposlenja, poput zaposlenih po osnovu ugovora o obavljanju privremenih i povremenih poslova ili ugovora o autorskom delu.²⁰ Dodatno, privredni

²⁰ Ukoliko je ovim licima prethodno zaključen ugovor isticao nakon 15. marta, poslodavci, odnosno privredni subjekti nisu bili u obavezi da im produže ugovor ukoliko su procenili da nemaju potrebe za daljim angažovanjem ovih lica, pa im ni pravo na učešće u merama nije oduzeto na osnovu smanjena, odnosno neproduženja ugovora licima angažovanim na navedeni način. Što se tiče uslova za

subjekti koji su se opredelili za korišćenje mera podrške i davanja, nisu smeli isplatiti dividende do kraja 2020. godine. U slučaju suprotnog postupanja, gube pravo na pomoć. Kazne propisane u oba slučaja podrazumevaju vraćanje direktnih davanja i plaćanje odloženih obaveza uvećanih za kamatu po kojoj se vrši obračun isplate zakasnelih obaveza po ovom osnovu.

U okviru mera za očuvanje likvidnosti, uspostavljen je program finansijske podrške privredi kod Fonda za razvoj u vrednosti od 24 milijarde dinara i uvedene su garantne šeme za podršku privredi. Programom je omogućena dodela kredita privrednim subjektima kako bi očuvali likvidnost i posledično stabilnost finansija i privrede Republike. Rok za konkurisanje je bio dok se rezervisana sredstva ne raspodele ili najkasnije 10. decembar 2020. godine. Rok otplate kredita datih u ove svrhe je propisan na maksimalno 36 meseci, od kojih je 12 meseci grejs period i 24 meseca otplate, dok je godišnja kamata na kredit 1%. Maksimalni iznos kredita je za povezana privredna društva milion dinara, a za preduzetnike, privredne subjekte i zadrugu 200.000 dinara.

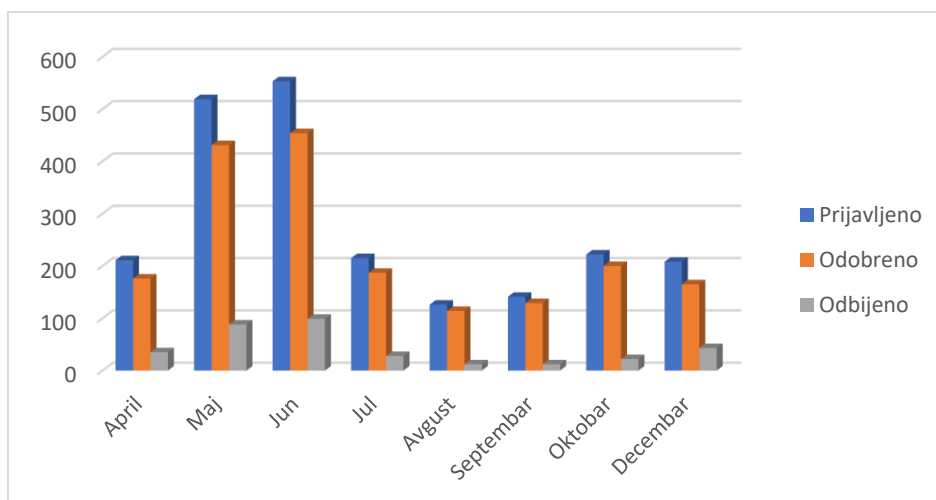
Pravo na korišćenje ovih sredstava imala su mikro, mala i srednja privredna društva koja su u privatnom vlasništvu, preduzetnici i zadruga koji posluju u delatnostima proizvodnje, pružanja usluga, trgovine ili poljoprivrede. Privredni subjekti koji posluju u delatnosti igara na sreću, proizvodnje ili prerade nafte i njenih derivata nisu imali pravo da konkurišu kod Fonda za razvoj za ovaj vid podrške.

Odobrenje kredita uslovljeno je poslovanjem privrednog subjekta, približnim održanjem broja zaposlenih i isplatom dividendi. Uslovi za dobijanje kredita su bili da preduzeće nije u stečajnom postupku, da ne sprovodi unapred pripremljeni plan reorganizacije, postupak likvidacije ili finansijsko restrukturiranje. Takođe, privredni subjekt ili društvo koje je konkurisalo za kredit, nije smelo da otpusti više od 10% zaposlenih u odnosu na broj zaposlenih u periodu od 15. marta do isteka tri meseca od puštanja kreditnih sredstava na korišćenje. Osim navedenih uslova, privredni subjekt koji se opredelio za korišćenje kredita ne sme da isplaćuje dividende do kraja 2020. godine.

Za 85% od ukupnog broja prijavljenih privrednih subjekata odobreni su krediti kod Fonda za razvoj u ukupnom iznosu od skoro devet milijardi dinara. Prema poslednje dostupnim podacima Fonda za razvoj, krediti za očuvanje likvidnosti i obrtna sredstva odobreni su za 1.856 privrednih subjekata sa preko 30.000 zaposlenih, od prijavljenih 2.195 (oko 85%). Od sredine juna, kada su utvrđeni posebni uslovi za davanje kredita za preduzeća koja posluju u delatnosti turizma, ugostiteljstva i putničkog saobraćaja, Fond vodi odvojenu evidenciju o broju pravnih lica i preduzetnika iz ovih delatnosti koja su podnela zahtev za kredit i kojima je kredit odobren. Zahtev za kredit je podnelo 298 privrednih subjekata iz delatnosti turizma, ugostiteljstva i putničkog saobraćaja, od čega je 253 (85%) dobilo kredit. 18% ukupno odobrenih kredita je odobreno preduzećima iz turizma, ugostiteljstva i putničkog saobraćaja.

korišćenje mera od strane preduzetnika, u Uredbi se navodi da fiskalne pogodnosti i davanja mogu da koriste oni preduzetnici koji nisu registrovali privremeni prestanak obavljanja delatnosti nakon 15. marta. Takođe, privredni subjekti koji su se registrovali za obavljanje delatnosti nakon 15. marta nisu imali pravo na korišćenje mera i direktnih davanja iz budžeta.

Ilustracija 1

*Izvor : Fond za razvoj

Druga mera za očuvanje likvidnosti podrazumevala je davanje garancija od strane države za kredite koje kod komercijalnih banaka uzimaju preduzeća zarad očuvanja likvidnosti i finansiranja obrtnih sredstava. Garantna šema države se izdaje bankama. Slično kao kod kredita koje odobrava Fond za razvoj, rok za otplatu kredita je 36 meseci, s tim da grejs period može biti od devet do dvanaest meseci, u zavisnosti od dogovora banke i privrednog subjekta. Maksimalni iznos kredita po privrednom subjektu na koji je država spremna da obezbedi garanciju je 3.000 evra ili četvrtina prihoda realizovanih u 2019. godini, u zavisnosti od toga koji je iznos manji.

Korisnici ovih kredita mogu biti svi privredni subjekti registrovani u Agenciji za privredne registre kao mikro, mala i srednja preduzeća i preduzetnici. Ovi krediti se ne mogu koristiti za refinansiranje postojećih kredita privrednih subjekata niti otplatu zaostalih rata takvih kredita.

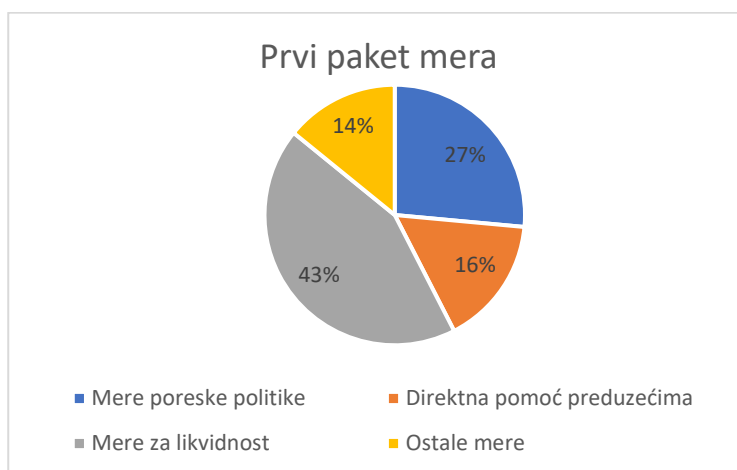
Ukupna vrednost prvog paketa mera je procenjena na 608,3 milijardi dinara, odnosno 11% BDP-a, a do kraja oktobra je iskorišćeno oko 506,3 milijardi dinara (oko 9% BDP-a).^{21,22} Mere poreske politike ukupno su koštale državu 161 milijardu dinara, što je jednako 2,9% BDP-a, s tim da će se već od početka naredne godine započeti sa vraćanjem ovih sredstava u budžet. Najveći deo ovih mera (87%) odnosilo se na odlaganje plaćanja doprinosa i poreza na zarade. Ukupan iznos direktnih davanja iz budžeta je bio 97,3 milijarde dinara, odnosno 1,8% BDP-a, od čega 95% je pomoć preduzetnicima, mikro, malim i srednjim preduzećima. Sredstva rezervisana za mere za očuvanje likvidnosti su 264 milijarde dinara (4,8% BDP-a), međutim prema dostupnim podacima, nisu sva sredstva iskorišćena. Od 24 milijarde dinara, koliko je stavljeno na raspolaganje Fondu za razvoj, prema poslednje dostupnim podacima, ukupan iznos odobrenih kredita je devet milijardi dinara. Za garantne šeme banaka rezervisano je 240 milijardi dinara, a do kraja oktobra je iskorišćeno 153 milijarde dinara²³, odnosno oko 2,7% BDP-a. Ostale mere su državu koštale 86 milijardi dinara (1,6% BDP-a).

²¹ Ocena antikriznog programa ekonomskih mera, Fiskalni savet, april 2020. godine

²² <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2021/01/07/Republic-of-Serbia-Fifth-Review-under-the-Policy-Coordination-Instrument-Press-Release-and-49994>

²³ <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2021/01/07/Republic-of-Serbia-Fifth-Review-under-the-Policy-Coordination-Instrument-Press-Release-and-49994>

Ilustracija 2

Drugi paket mera

Drugi paket mera obuhvatio je mere direktnih davanja iz budžeta i mere poreske politike. Propisan je krajem jula Zaključkom Vlade i on je obuhvatio direktna davanja za sve privredne subjekte koji pripadaju grupi mikro, malih i srednjih preduzeća i preduzetnika u avgustu i septembru u vidu 60% minimalne neto zarade za mart po zaposlenom, dok je za velika preduzeća propisana isplata 50% minimalne neto zarade za mart po zaposlenom kome je rešenjem prekinut rad. Uredbom je predviđena i isplata sredstava za privredne subjekte koji su osnovani ili su stekli status PDV obveznika u periodu od 15. marta do 20. jula 2020. godine. Ovi privredni subjekti su dobili 120% minimalne neto zarade za mart po zaposlenom za avgust i septembar.²⁴

Porezi i doprinosi koji se plaćaju na zarade, odnosno naknade zarada i ličnu zaradu, kao i akontacija poreza i doprinosa na prihode od samostalne delatnosti koje je trebalo da budu plaćeni u avgustu, odloženi su do 5. januara 2021. godine. Dakle, mogućnost odlaganja plaćanja poreza i doprinosa koji se odnose na zarade data je samo za jedan mesec.

Drugi paket mera su po automatizmu dobijali privredni subjekti koji su se prijavili za prvi paket mera koje su se odnosile na fiskalna davanja i odlaganje plaćanja obaveza. Naravno, ostavljena je mogućnost da se za drugi paket mera prijave i privredni subjekti koji se nisu opredelili za korišćenje prvog paketa mera.

I ovog puta su postavljena ograničenja koja se odnose na smanjenje broja zaposlenih i propisane kazne za njihovo nepoštovanje. Ukoliko privredni subjekt smanji broj zaposlenih za više od 10% pre isteka tri meseca od isplate poslednje tranše pomoći, on gubi pravo na sve olakšice i primenjuju se odredbe koje su se odnosile na vraćanje sredstava u prvom paketu mera, kao i kaznene odredbe. Slično, uplaćena sredstva su se mogla koristiti samo za isplatu zarada zaposlenima.

Ukupna vrednost ovog paketa mera iznosila je 66 milijardi dinara, odnosno oko 1,2% BDP – a. Zajedno sa prvim paketom mera predstavlja pomoć države privredi u vrednosti od 674,3 milijarde dinara, odnosno od 12,5% BDP-a. Procena Ministarstva finansija je da je oko 235 hiljada privrednih subjekata koristilo ovu meru, a koji zapošljavaju oko milion i 50 hiljada radnika.²⁵

Treći sektorski paket mera

²⁴ "Sl. glasnik RS" br. 104/20

²⁵ <https://www.cafs.rs/sr/novosti/n/news/drugi-paket-drzavnih-mera-pomoci-privredi-je-usvojen-i-ima-za-cilj-da-sacuva-radna-mesta.html>

Treći paket mera formulisan u vidu subvencija je bio namenjen preduzećima koja posluju u delatnosti turizma. Ova privredna grana pretrpela velike gubitke usled izbijanja epidemije korona virusa. Paket je formulisan u vidu dva javna poziva. Ukupna sredstva opredeljena za treći sektorski paket mera iznose 1,6 milijardi dinara, odnosno 0,03% BDP-a.

Prvi javni poziv predviđa davanje subvencija, odnosno bespovratne pomoći hotelima i to u iznosu od 350 evra po individualnom ležaju i 150 evra po smeštajnoj jedinici (sobi). Maksimalan iznos subvencije po korisniku određuje se na osnovu broja ležajeva i smeštajnih jedinica na osnovu kojih je, između ostalog, hotel razvrstan u odgovarajuću kategoriju, s tim da iznos ne može biti veći od 750.000 evra. Namenjen je svim kategorizovanim hotelima koji su u privatnom vlasništvu, nisu u stečajnom postupku niti u postupku finansijske reorganizacije ili likvidacije. Pravo na pomoć nisu imali hoteli koji su korisnici budžetskih sredstava, odnosno oni koji su u vlasništvu države ili jedinice lokalne samouprave. Hoteli, osim što su morali biti u privatnom vlasništvu i ispunjavati navedene uslove, morali su imati rešenje o kategorizaciji ili bar podnet zahtev za kategorizaciju najkasnije do raspisivanja javnog poziva, odnosno do 1. septembra 2020. godine. Subvencije su bile dostupne za hotele koji su se, pored navedenih uslova, nalazili na teritoriji jedne od 68 jedinica lokalne samouprave, za koje je poziv bio raspisan. Krajnji rok za prijavu je bio 15. septembar.

Hotel će izgubiti pravo na subvenciju u slučaju smanjenja broja zaposlenih za više od 10% u periodu od 15. avgusta do 31. decembra 2020. godine i tada će se zahtevati povraćaj uplaćenih sredstava po osnovu bespovratne pomoći. Osim subvencije, privredni subjekt će morati da plati i kamatu obračunatu po stopi koja se koristi za obračun kamate prilikom kašnjenja u plaćanju poreskih obaveza, a od dana kada su hotelu uplaćena sredstva.

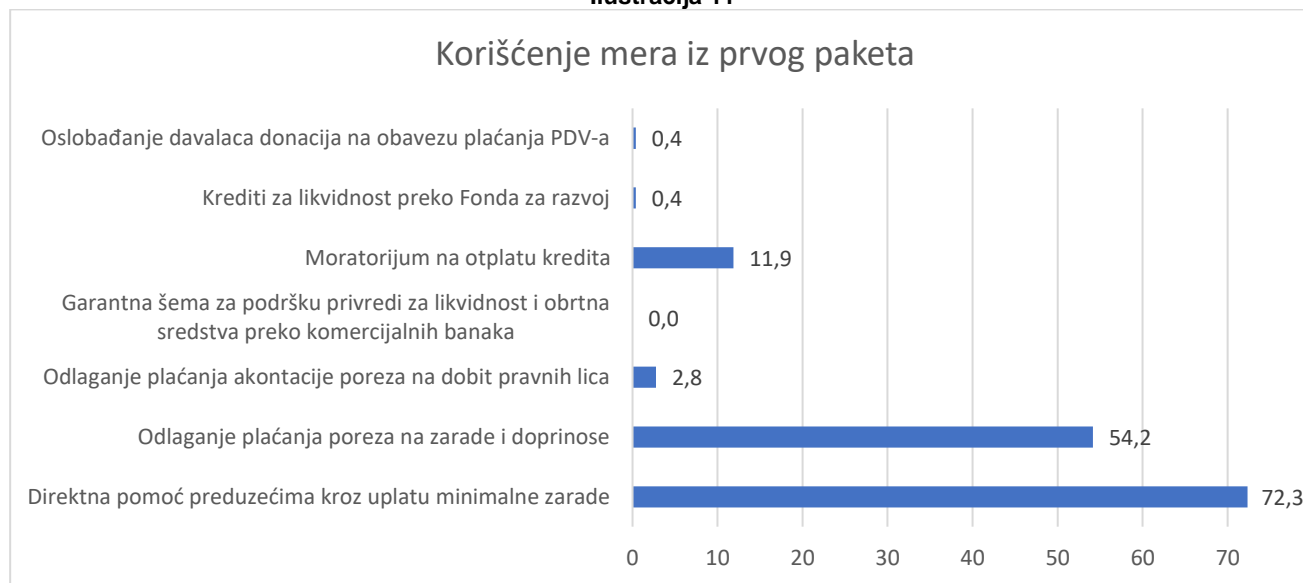
Drugi javni poziv je bio namenjen turističkim agencijama. Da bi imale pravo na subvenciju, turističke agencije su morale biti registrovane u odgovarajućem registru, imati licencu organizatora putovanja, obezbeđenu garanciju za putovanja, da nisu u stečajnom postupku, postupku reorganizacije ili likvidacije. Visina subvencije koju će turistička organizacija dobiti zavisi od kategorije licence koju poseduje i može se kretati maksimalno do 5.000 evra. Krajnji rok za prijavu je bio 4. decembar.

Treći paket pomoći je iskoristilo 312 hotela i 90 turističkih agencija. Prema podacima dobijenim od Ministarstva trgovine, turizma i telekomunikacija, za subvencija namenjena kategorizovanim hotelima prvobitno je odobrena za 314, međutim dva hotela su odustala od korišćenja pomoći. Što se tiče subvencija namenjenih turističkim organizacijama, odnosno organizatorima putovanja, 90 turističkih agencija je dobilo državnu pomoć.

Stav privrede o uvedenim paketima mera

U okviru prvog paketa mera najviše su korišćena direktna davanja u vidu isplate tri minimalne neto mesečne zarade. Ovu meru koristilo je skoro tri četvrtine ispitanih preduzeća. Oko polovine ispitanih preduzeća koristilo je odlaganje plaćanja socijalnih doprinosa i poreza na zarade, a 12% preduzeća je koristilo moratorijum na kredite. Krediti kod Fonda za razvoj nisu bili naročito popularni, tek je 0,4% ispitanih preduzeća navelo da je koristilo ovu meru. Isti procenat preduzeća je koristio meru oslobađanja od plaćanja PDV-a, a dominantno preduzeća koja posluju u industriji, rudarstvu i snabdevanju energijom i vodom.

Ilustracija 11

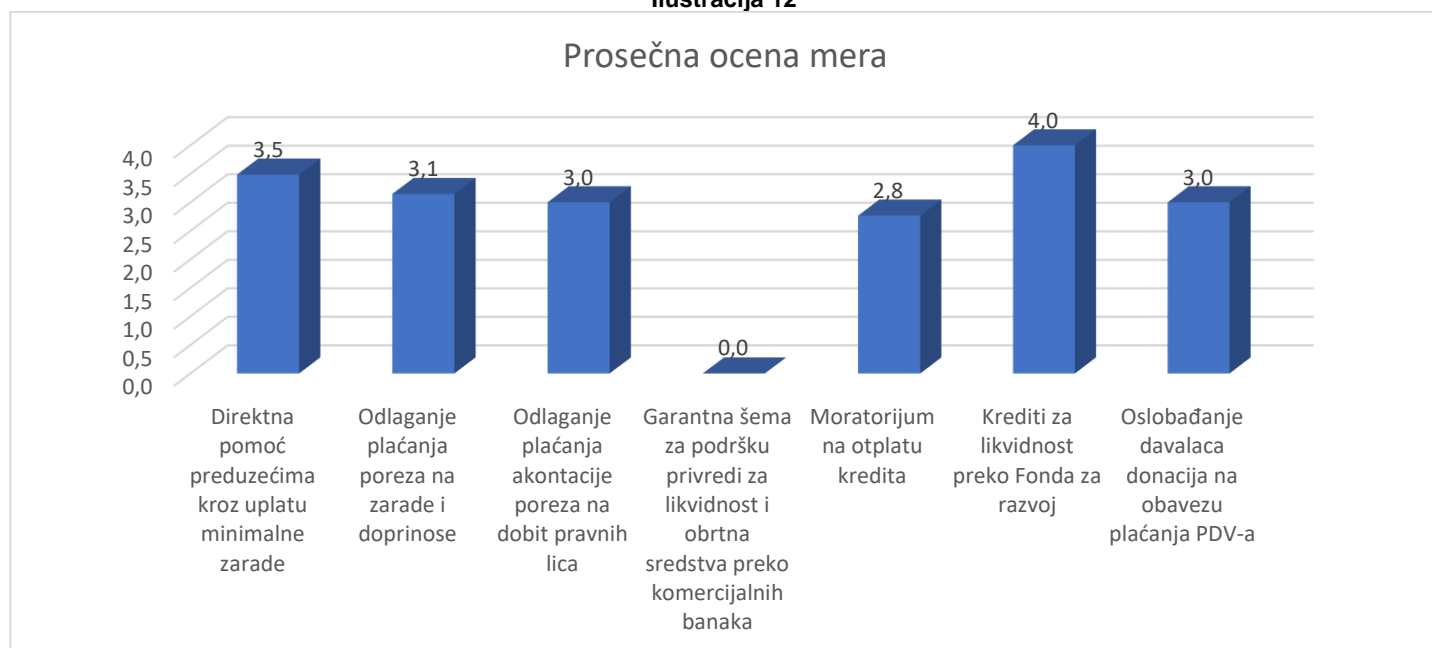

**Izvor :Anketa o uticaju COVID-19 na poslovanje*

Mere su olakšale poslovanje, omogućile zadržavanje radnika i opstanak preduzeća. Kao najveći benefit direktnih davanja iz budžeta, preduzeća su navela da im je olakšano poslovanje i isplata plata radnicima, dok je u manjoj meri ovaj vid pomoći doprineo očuvanju likvidnosti i smanjenju troškova. Odlaganje plaćanja doprinosa i poreza na zarade je produžilo opstanak preduzeća kod skoro trećine ispitanika, kod svakog desetog preduzeća je omogućilo zadržavanje radnika, a kod manjeg broja ispitanika (7%) je doprinelo očuvanju likvidnosti. Moratorijum na kredite i finansijski lizing je, sa druge strane, uopšteno olakšao poslovanje preduzeća i pomogao u izvršenju obaveza kroz njihovo odlaganje, a najviše je korišćen u industriji, rudarstvu i snabdevanju energijom i vodom (26% preduzeća je koristilo ovu meru).

Dve trećine ispitanih preduzeća smatra da je mera direktnih davanja u vidu isplate tri minimalne zarade imala visok doprinos za opstanak njihovog preduzeća. Ova mera je na skali od 1 do 4 ocenjena prosečnom ocenom 3,5. Druga po popularnosti mera je nešto manje koristila opstanku preduzeća, te je njena ocena 3,1. Iako je mali broj ispitanih preduzeća koristio kredite Fonda za razvoj, oni koji su ih koristili smatraju da su značajno doprineli opstanku njihovog preduzeća, te je ova mera dobila najvišu ocenu.

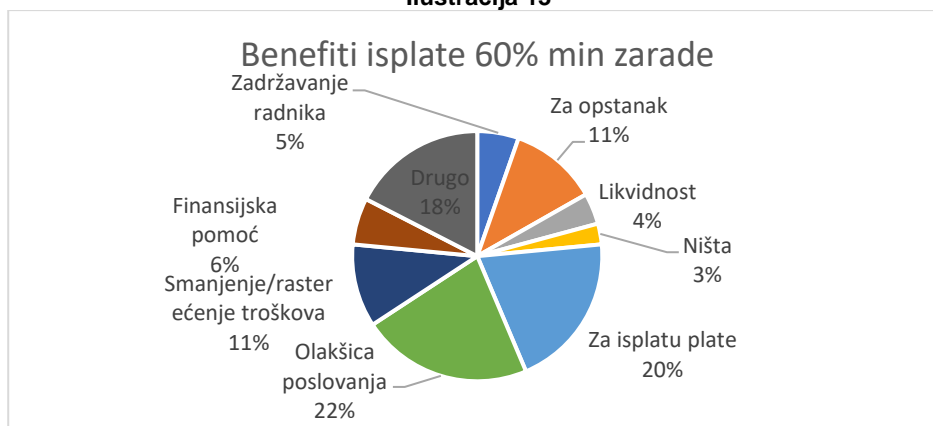
Ilustracija 12

**Izvor :Anketa o uticaju COVID-19 na poslovanje*

Drugi paket mera je pomogao preduzećima da isplate plate radnicima, olakšao im je poslovanje i u manjoj produžio opstanak. Prema istraživanju, direktna davanja u okviru drugog paketa je koristilo 59% ispitanih preduzeća. Petini preduzeća koja su koristila direktna davanja u vidu isplate 60% minimalne neto zarade, ova mera je pomogla da isplate plate radnicima. Takođe, istom broju preduzeća je ova mera olakšala poslovanje, dok je svakom desetom preduzeću produžila opstanak i smanjila troškove. Odlaganje plaćanja socijalnih doprinosa i poreza na zarade za jedan mesec koristilo 42% ispitanika. Nijedno od ispitanih preduzeća nije osnovano između 15. marta i 20. jula, te nije moguće na osnovu uzorka proceniti koliko preduzeća je koristilo meru isplate 120% minimalne neto zarade za mart.

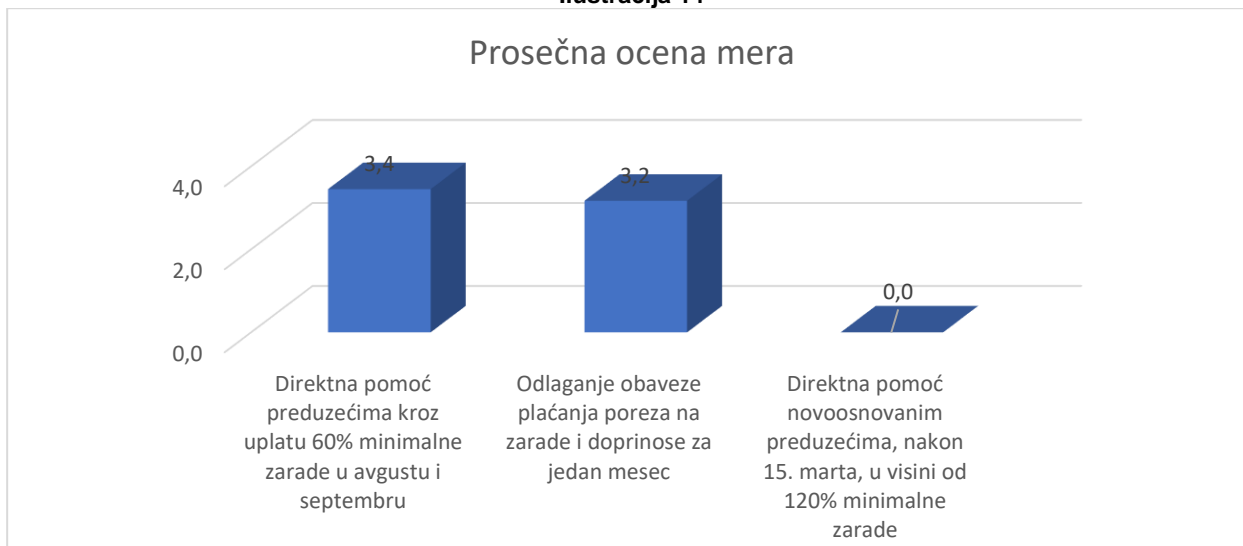
Ilustracija 13

*Izvor :Anketa o uticaju COVID-19 na poslovanje

Doprinos drugog paketa mera na opstanak preduzeća je ocenjen slično kao doprinos prvog. Najkorisnija mera je nesumnjivo bila isplata 60% minimalne neto zarade.

Ilustracija 14

*Izvor :Anketa o uticaju COVID-19 na poslovanje

Imajući u vidu da je treći paket mera uveden poslednji i da nije ispitan dovoljan broj privrednih subjekata na koje se odnosio, stav privrede o ovom paketu mera podrške nije bilo moguće proceniti.

V IDENTIFIKOVANI PROBLEMI U KORIŠĆENIM PROGRAMIMA MERA

Kako bi obezbedila finansijska sredstva za uvođenje mera ekonomske politike, koje su pomogle poslovanje preko 50% registrovanih privrednih subjekata u Republici, država se zadužila u inostranstvu. Mere ekonomske politike neminovno su bile neophodne kako bi privrednici mogli da očuvaju poslovanje, kako bi se sprečio nagli rast nezaposlenosti i očuvao životni standard građana. Preko 230 hiljada preduzeća sa milion i sto hiljada radnika koristilo je ekonomske mere koje je Vlada propisala. Međutim, postojali su i određeni problemi povezani sa ovim merama. Pre svega, država se zadužila u inostranstvu u iznosu od tri milijarde evra²⁶ kako bi mogla da pomogne privredi u saniranju negativnih posledica virusa COVID-19. Ovaj dug će zajedno sa kamatom vraćati svi građani godinama nakon kraja krize.

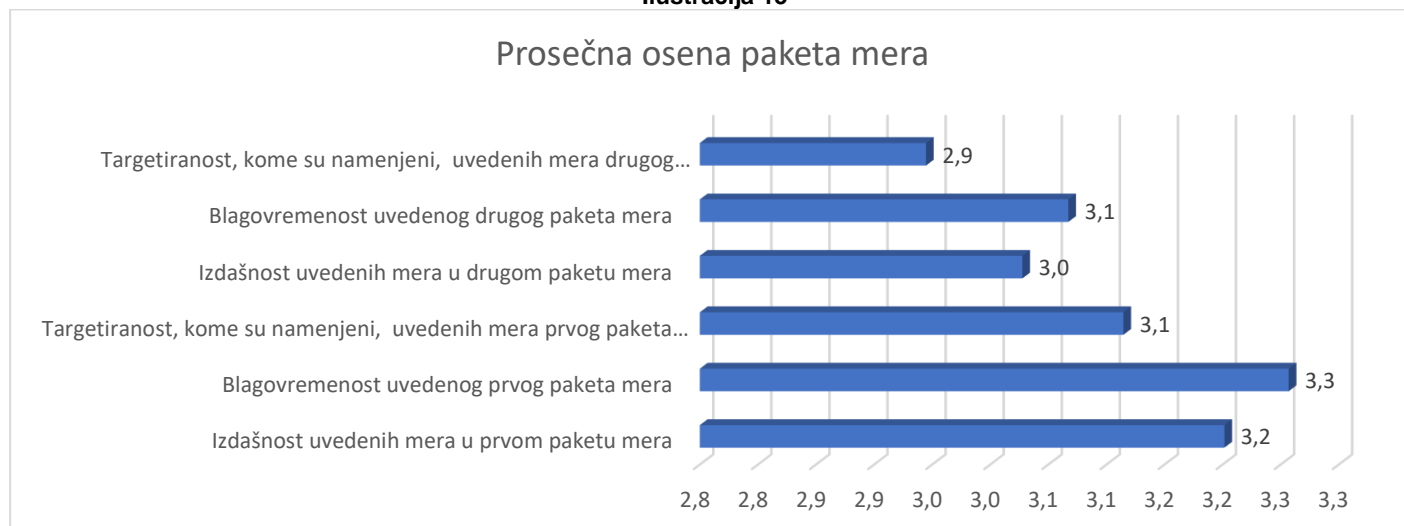
Paketi pomoći su bili obimni (12,5% BDP-a) i planirani za kratkoročnu krizu, te u budućnosti, ako se kriza nastavi, pomoć treba usmeriti ka najviše pogođenim sektorima. Ukupna vrednost sva tri paketa mera je 675,9 milijardi dinara. U datom trenutku ovakva reakcija je bila adekvatna i obezbedila je manju kontrakciju privredne aktivnosti u odnosu na zemlje regiona. Pomoć je kreirana uz pretpostavku da će kriza biti kratkog daha, što može predstavljati izazov ukoliko se trajanje krize oduži, u kom slučaju neće biti dovoljno sredstava za pomoć svima, već će morati pažljivo da se targetiraju najugroženiji.

Jedna od zamerki pre svega stručne javnosti, jeste da je prvi paket mera kasno uveden, odnosno u poslednjem trenutku te da je veliki deo preduzeća usled nemogućnosti da plaća zarade otpustio veći deo radnika i time izgubio pravo na ostvarivanje pomoći države. Vanredno stanje je proglašeno 15. marta, a Vlada je Uredbu kojom se propisuju mere donela skoro mesec dana kasnije, 10. aprila. Druge zemlje (Češka, Mađarska, Poljska, na primer) su usvojile mere za pomoć privredi već do kraja marta, vrlo brzo nakon preduzimanja mera zaštite stanovništva od zarazne bolesti. Ovim kašnjenjem se direktno uticalo na rast rizika povećanja nezaposlenosti i nelikvidnosti, jer su privredni subjekti krizu osetili odmah, a njihovo poslovanje je mesec dana bilo obavljeno neizvesnošću da li će dobiti državnu pomoć i u kom obliku. Naročito kada su u pitanju garancije za kredite uzete kod poslovnih banaka, a u cilju očuvanja likvidnosti, mere kod koje od početka nije bilo jasno definisano pod kojim uslovima i u kojoj meri će država preuzeti na sebe rizik otplate ovih kredita.

Istraživanja pokazuju da su preduzeća koja su koristila mere u najvećoj meri zadovoljna kako tipom mera, tako i blagovremenošću uvođenja prvog paketa mera. Preduzeća iz delatnosti turizma i ugostiteljstva nisu zadovoljna blagovremenošću mera, što je razumljivo jer je njihovo poslovanje bilo onemogućeno, a mesec dana nisu znali da li će dobiti neku pomoć od države niti da li će moći da isplate plate radnicima. Takođe, preduzeća iz ove delatnosti smatraju da je targetiranost mera mogla biti bolja, a najnižom prosečnom ocenom su vrednovali izdašnost mera. Sa druge strane, preduzeća koja posluju u industriji, rudarstvu i snabdevanju energijom i vodom su najbolje ocenila uvedene mere. Preduzetnici su manje zadovoljni merama nego privredna društva.

²⁶ Ocena antikriznog programa ekonomskih mera, Fiskalni savet, april 2020. godine

Ilustracija 15

*Izvor: Anketa o uticaju COVID-19 na poslovanje

Potencijalne nove mere bi trebalo da bolje targetiraju najteže pogođene sektore i da uključuju otpis poreza i doprinosa i smanjenje PDV-a. Na pitanje šta bi promenili u uvedenim paketima mera, samo 10% preduzeća ne bi ništa menjalo, a trećina ne zna šta bi promenili. 13% preduzeća se opredeljuje za ponavljanje istih mera, a 9% smatra da treba ponoviti iste mere, ali selektivno, samo za najugroženije. Samo 5,5% preduzeća je stava da bi trebalo smanjiti PDV i poreze. Trećina preduzeća iz turizma i ugostiteljstva navodi da bi trebalo uvesti subvencije namenjene samo preduzećima iz ove grane, dok 44% smatra da bi trebalo smanjiti PDV i otpisati poreze i doprinose. Preduzeća iz ostalih grana nisu u istoj meri za otpisivanje poreza i doprinosa.

Zaključak

Epidemija COVID-19 virusa je nesumnjivo promenila planove za budućnost, kako za privredu cele zemlje, tako i za poslovanje preduzeća. Na republičkom nivou, očekuje se rast budžetskog deficita i javnog duga, sa planovima za njihovo postepeno smanjenje tokom godina. Privredni rast će u 2020. imati pad, dok se u narednim godinama očekuje brži rast, kako bi se privreda što pre oporavila od negativnih efekata virusa. Epidemija virusa je prirodna katastrofa koja je teško mogla biti predviđena u planovima i kao takva je donela brzi i nagli pad privrede, a trebalo bi da bude moguć isti takav oporavak.

Od preduzeća se očekuje da promene način organizovanja i obavljanja posla kako bi mogli da se prilagode novim uslovima. Međutim, još uvek je mali broj preduzeća spreman na ove promene. Osnovne promene koje su uveli u svoje poslovanje su drugačija organizacija dolazaka klijenata i online prodaja. Pokazalo se da se preduzeća teško odlučuju na promene, najčešće kada je njihov opstanak bez prihvatanja promene ugrožen. Preduzeća iz uslužnih delatnosti su morala da promene raniju poslovnu praksu kako bi mogla da opstanu i nastave sa radom, odnosno egzistencijalni pritisak ih je podstakao na promene.

Očekivanja od naredne godine su da će doći do oporavka, s tim da se njegova dužina različito percipira. Ipak, najviše preduzeća očekuje da će oporavak trajati do godinu dana. Stoga, u toku naredne godine očekuju manje prihode nego pre epidemije, dok rashode očekuju da zadrže na nivou iz 2019. godine. Upravo zbog očekivanih manjih prihoda i rashoda na nivou pre krize, većina preduzeća očekuje da će se u 2021. godini suočiti sa izazovima u pogledu izmirenja obaveza.

Država je uvela tri paketa pomoći kako bi umanjila negativne efekte koje je pandemija ostavila na poslovanje privrede. Uvedeni paketi mera su slični onima koje su evropske zemlje koristile za pomoć svojim privredama. Prvi paket mera je bio najveći, ukupnog iznosa od 608,3 milijardi dinara ili 11% BDP-a. Srbija je kasnila za drugim evropskim zemljama kada je u pitanju donošenje mera za pomoć privredi, ali mere su nesumnjivo bile odgovarajuće i većini preduzeća ovo kašnjenje nije predstavljalo problem. Nije došlo do velikog otpuštanja radnika i zatvaranja preduzeća, tako da se može reći da je paket mera ispunio svoj osnovni zadatak. Najpopularnija mera iz paketa je direktno davanje tri minimalne neto zarade za sve zaposlene u mikro, malim i srednjim preduzećima i kod preduzetnika. Ova mera je omogućila da preduzeća isplate plate zaposlenima, uticala je na smanjenje rashoda preduzeća i omogućila opstanak.

Epidemija nije jednako uticala na sve. Najviše je pogođen sektor turizma i ugostiteljstva, pošto su mere poput zatvaranja granica, ograničavanja kretanja i okupljanja direktno uticale na njih. Dodatno, tokom vanrednog stanja bio je zabranjen rad ugostiteljskih objekata. Uslovi poslovanja su im se drastično pogoršali, pa ne čudi što je ovo jedina privredna grana u kojoj je značajno smanjen broj zaposlenih sa prosečno deset po preduzeću na prosečno osam. Očekivanja od oporavka su pesimistična, neka preduzeća ne očekuju da će se uopšte oporaviti od krize, očekuju pad prihoda i naredne godine, uz nemogućnost izmirenja obaveza i dodatno smanjenje broja zaposlenih. Iz ovog razloga, treći paket mera je targetirao hotele i turističke agencije, najgore pogođene delove privrede tokom krize. Prva dva paketa mera su pomogla ovim preduzećima, ali ne u dovoljnoj meri, pa se država odlučila da im dodatno pomogne kroz subvencije.

Široki i sveobuhvatni paketi mera su se pokazali kao dobra opcija kada nema dovoljno vremena i sredstava za kreiranje selektivnih i targetiranih paketa mera za one najugroženije. Međutim, ovi veliki paketi mera treba da budu podržani manjim sektorskim paketima, kako bi se najviše pogođenim delovima privrede pomoglo da se izbore sa negativnim efektima budućih kriza.

Ova publikacija objavljena je uz finansijsku pomoć Evropske unije. Za sadržinu ove publikacije isključivo su odgovorni Centar za evropske politike - CEP, Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj (NALED), i Centar savremene politike (CSP) kroz portal European Western Balkans (EWB) i ta sadržina nipošto ne izražava zvanične stavove Evropske unije.

Publikacija je objavljena je u okviru projekta „Pripremi se za učešće“, koji zajednički sprovode CEP, NALED i CSP/EWB.